

Saturs

1.	Sociālās politikas veidošanas dažādība. Eiropas Savienības sociālais modelis	3
2.	Starptautiskie, Eiropas Savienības un nacionālie tiesību akti sociālās drošības jomā	5
3.	Sociāli ekonomiskās situācijas vispārējais raksturojums Latvijā: <ul style="list-style-type: none">• ekonomiskā attīstība• nodarbinātība• iedzīvotāju labklājības līmenis	9
4.	Latvijas sociālās drošības sistēmas vispārējais raksturojums	14
5.	Latvijas sociālās drošības sistēmas garantijas	17
	Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma	17
	Valsts sociālo pabalstu sistēma	32
	Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēma:	37
	• sociālās palīdzība	
	• sociālie pakalpojumi	
	Veselības aizsardzības sistēma	40
6.	Pielikumi:	44
	• 1.pielikums – informācijas avoti	44
	• 2.pielikums –saistošie tiesību akti	44
	• 3.pielikums – atsevišķas metodoloģiskas piezīmes	45
	• 4.pielikums – izmantotā literatūra	48

SOCIĀLĀS DROŠĪBAS GARANTIJAS

1. SOCIĀLĀS POLITIKAS VEIDOŠANAS DAŽĀDĪBA. EIROPAS SOCIĀLAIS MODELIS.

• *Sociālās politikas veidošanas dažādība*

Sociālās politikas veidošanas (labklājības valsts modelis) pamatprincipi visās valstīs nav vienādi. Saskaņā ar labklājības valsts attīstības teorētiķa G. Espinga-Andersena (1990) klasifikāciju, tos var iedalīt trijās grupās:

✓ **liberālais**. Pabalstu līmenis ir zems. Valsts atbalsts pabalstu apjoma un ilguma ziņā ir ierobežots. Strādāšana ir ienākumu un labklājības avots. Atbalsts privātajai apdrošināšanai. (ASV, Kanāda, Austrālija);

✓ **konservatīvais** jeb **korporatīvais**, saskaņā ar kuru korporatīvas asociācijas veic dažādas sociālās labklājības funkcijas ar mērķi pasargāt individu no tirgus kaitīgās ietekmes (Austrija, Vācija, Francija, Itālija);

✓ **sociāldemokrātiskais**, saskaņā ar kuru personām, kuras nav iekļautas darba tirgū, jāsaņem augstas sociālās garantijas. Par pilsoņu dzīves līmeņi un sociālo garantiju nodrošināšanu galveno atbildību uzņemas valsts (Zviedrija, Norvēģija, Dānija).

Latvijas sociālā politika ietver sevi gan liberālisma tendences, gan konservatīvā modeļa pazīmes darba attiecību jomā, gan sociāldemokrātiskā modeļa sociālās apdrošināšanas sistēmas jomā.

Zinātnieki izšķir **četrus** modeļus labklājības valsts attīstībā – skandināvu, anglosakšu, kontinentālo un Vidusjūras – ar atšķirībām sociālās aizsardzības principos, bet ar vienotu mērķi savienot ekonomisko darbību un konkurētspēju ar sociālo taisnīgumu (Eiropas Parlamenta ziņojums, 13.07.2006).

„... Apskatot jebkuru sociālo sistēmu, mēs redzam, ka tās pamatā ir kopīgas vienlīdzības, nediskriminācijas, solidaritātes un pārdales vērtības ar vispāreju bezmaksas vai lētu pieeju izglītībai un veselības aprūpei, kā arī daudziem citiem sabiedriskiem pakalpojumiem, ko nodrošina kā pilsoņu tiesības un kas ir būtiski, lai veidotu pamatu veiksmīgai, mūsdienīgai ekonomikai un godīgai sabiedrībai. Šajā ziņā Eiropas modelis atšķiras, piemēram, no ASV.. (Eiropas Parlamenta ziņojums, 2006)”.

• *Eiropas sociālais modelis*

– Eiropas sociālais modelis atspoguļo kopējas vērtības, kuru pamatā ir miera saglabāšana, sociālais taisnīgums, vienlīdzība, solidaritāte, brīvības un demokrātijas veicināšana un cilvēktiesību ievērošana. Pateicoties tam Eiropas Savienībā valda lielāka ekonomiskā labklājība un sociālais taisnīgums. **Eiropas sociālā modeļa jēdziens ir atspoguļots arī ierosinātajā ES Konstitūcijas līgumā.**

– „Eiropas sociālo modeli nedrīkst uztvert tikai šaurā nozīmē kā „sociāls”. Šim jēdzienam jābūt saistītam gan ar ekonomiku, gan ar vides jautājumiem. Kaut gan dažādās dalībvalstīs pastāv atšķirīgas sociālās sistēmas, tomēr **Eiropas sociālais modelis balstās uz savstarpējo atkarību starp ekonomisko izaugsmi un sociālo solidaritāti** un pamatā ir līdzvērtīga samaksa par vienādu darbu.

Sakarā ar demogrāfiskām izmaiņām, ar globalizāciju saistītām problēmām, pieaugošo migrāciju un imigrāciju pastāv nepieciešamība modernizēt un uzlabot sociālo modeli, bet nedrīkst mainīt tā būtību. Ar ekonomisko izaugsmi nepieciešams nodrošināt Eiropas sociālo standartu ilgtspējīgumu un ilgtspējīgo pieaugumu.

Dalībvalstis sociālo politiku nedrīkst uzskatīt par apgrūtinājumu, jo gala rezultātā tā pozitīvi ietekmē valsts ekonomisko izaugsmi, palielinot ražīgumu un konkurētspēju, palielinot pilsoņu dzīves standartus, tādējādi nodrošinot mieru sabiedrībā un politisko stabilitāti. Eiropas sociālā modeļa reformas mērķis ir saglabāt un stiprināt jau sasniegtos augstos sociālos standartus. Eiropas sociālā modeļa pamatā jābūt sociālajai un ekonomiskajai kohēzijai. Lai saglabātu augsto labklājības līmeni, nepieciešams veikt ekonomiskās un sociālās sistēmas reformas, bet iniciatīvām jābūt vēstām uz cilvēkresursu attīstību un dzīves kvalitātes uzlabošanu. **Nav pieļaujama prakse, kad pensiju sistēmas reformas rezultātā palielinās to pensionāru skaits, kuri dzīvo nabadzībā. Veselības aprūpes pakalpojumiem jābūt pieejamiem visai sabiedrībai bez jebkādas diskriminācijas ..**”, – tā Eiropas Parlaments savā ziņojumā (2006) par Eiropas nākotnes sociālo modeli.

– Daudzas dalībvalstis, kuras veica reformas, bija spējīgas saglabāt sociālās sistēmas efektivitāti, un to kā labas prakses piemēru nepieciešams izmantot arī citām dalībvalstīm.

Neviena sociālā modeļa izveidošana nav pilnīgi pabeigta un neviena modeļa galīgais veids nekad netiks noteikts.

– Kopumā Eiropas sociālo modeli var uzskatīt par mēģinājumu izstrādāt plānu, lai izveidotu uz nākotni orientētu labklājību Eiropas Savienībā. Lai sasniegtu pozitīvus rezultātus šajā jomā, veicami vairāki pasākumi. Pirmkārt un galvenokārt, tas ir Lisabonas stratēģijas noteikto vadlīniju īstenošana, nodokļu politikas, strukturālo un Kohēzijas fondu līdzekļu efektīva izmantošana u.c.

ES modeļa galvenais drauds ir bezdarbs. Tā samazināšana ir galvenā prioritāte (īpaši jauniešu vidū); ekonomikas globalizācija, sabiedrības novecošana un plaši izplatīta iedzīvotāju nabadzība.

Kā vienu no sociālā modeļa labas prakses piemēriem var minēt **Dānijas elastīguma un sociālās drošības modeli**.

- Jēdziens “elastīgums un sociālā drošība” (flexicurity) pēdējos gados ir ieguvis plašu popularitāti, taču jēdziena nozīme tomēr ne vienmēr ir skaidra vai katrā valstī tā ir atšķirīga.

- Dānijā elastīguma un sociālās drošības kombinācija sniedz darba ņēmējiem gan sociālo drošību, gan nodrošina viņu konkurētspēju (augsts bezdarbnieka pabalstu līmenis, liberālie no darba atlaišanas noteikumi, piemēram, īss brīdinājuma periods).

- Sociālā drošība un augsta mobilitāte ir cieši saistīti ar **aktīvo darba tirgus politiku**. Dānijas darba tirgus politika satur gan stimulus, gan piespiedu pasākumus. Piemēram, obligāti izmantojamo atbalstu darba meklēšanā, pārsvarā piedāvājot kvalitatīvus kvalifikācijas celšanas pasākumus. **Dānijas variantā darba tirgus izveides politika tiek aprakstīta kā “zelta trīsstūris”**, kas apvieno **elastīgus darbā pieņemšanas noteikumus**, kas rada augstu kvantitatīvo elastīgumu, dāsnu pabalstu sistēmu, kas sniedz sociālo drošību, un **spēcīgus darbā iekārtošanas un izglītības pasākumus**, kas motivē bezdarbniekus gan meklēt darbu, gan izglītoties, lai no jauna iekļautos atvērtajā darba tirgū.

2. STARPTAUTISKIE, EIROPAS SAVIENĪBAS UN NACIONĀLIE TIĒSĪBU AKTI SOCIĀLĀS DROŠĪBAS JOMĀ

Sakarā ar globalizācijas ietekmi uz sabiedrību Eiropas Savienība un Starptautiskā Darba organizācija ir apņēmušās uzsākt ciešāku sadarbību darba standartu, nodarbinātības, sociālās aizsardzības un sociālā dialoga jomā.

Personu tiesības uz sociālo aizsardzību ir atrunātas gan vairākos starptautiskajos, gan Eiropas Savienības (ES) un nacionālajos tiesību aktos.

- **Filadelfijas deklarācija** (SDO, 1944 g.), kurā noteikti mērķi un uzdevumi, pamatojoties uz šādiem principiem:
 - darbs nav prece;
 - vārdu un tiesību apvienoties brīvība;
 - trūkums jebkurā vietā ir apdraudējums vispārējai labklājībai;
 - neatkarīgi no rases, reliģiskās pārliecības vai dzimuma visiem cilvēkiem ir tiesības realizēt savu materiālo labklājību un garīgo attīstību brīvības, cieņas, ekonomiskās stabilitātes un vienādu iespēju apstākļos.
- **Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija** (ANO, 1948.g.), kurā ir noteikts, ka
 - ikvienam ir tiesības uz darbu, uz brīvu darba izvēli, uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem un uz aizsardzību pret bezdarbu;
 - darbiniekam bez jebkādas diskriminācijas ir tiesības uz vienādu atlīdzību par līdzvērtīgu darbu;
 - katram strādājošajam ir tiesības uz taisnīgu un pienācīgu darba algu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi viņam un viņa ģimenei;
 - nepieciešamības gadījumā tā jāpapildina ar citiem sociālās nodrošināšanas līdzekļiem.
- **Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām** (ANO, 1966.g.)

Šī pakta dalībvalstis atzīt ikviena tiesības uz cilvēka cienīgu dzīvi viņiem pašiem un ģimenēm atbilstoši šī pakta noteikumiem.
- **Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija** (1995.gada, marts). Kopenhāgenā valstu un valdību vadītāji pieņēma deklarāciju un darbības programmu par sociālo attīstību, kas simbolizē jaunus saskaņotus uzskatus par to, ka cilvēks jāizvirza visas attīstības centrā. Galvenais mērķis ir mazināt nabadzību, sasniegt pilnīgu nodarbinātību, stabilitu, drošu attīstību.
- **Eiropas Sociālā harta (Turīna, 1961.) un Pārstrādātā Eiropas Sociālā harta (Strasbūra, 1996.g.) un to Protokoli.**

Eiropas Sociālā harta un Pārstrādātā Eiropas Sociālā harta ir Eiropas Padomes instruments ekonomisko un sociālo tiesību jomā, kuru mērķis ir veicināt sociālās aizsardzības līmeņa celšanos Eiropā.

- „... uzskatīt iespējami augstāku un stabilāku nodarbinātības līmeņa sasniegšanu un uzturēšanu par vienu no saviem primārajiem mērķiem un saistībām, ar nolūku sasniegt pilnīgu nodarbinātību; efektīvi aizstāvēt strādājošo tiesības pelnīt savu iztiku ar brīvi izvēlētas nodarbošanās palīdzību; „... nodrošināt vai veicināt attiecīgu

arodorientāciju, arodmācību un rehabilitāciju” (Eiropas Sociālā harta, 1.pants)

- Hartas 12.pants(pamatā SDO konvencijas Nr.102” Par sociālās nodrošināšanas minimālajiem standartiem” prasības) paredz nepieciešamību uzturēt sociālās drošības sistēmu apmierinošā līmenī, progresīvi attīstīt sociālās drošības sistēmu līdz augstākam līmenim, nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi pret savas valsts pilsoņiem un citu līgumslēdzēju pušu pilsoņiem.
- „... ikviena persona var saņemt padomu un personisku palīdzību tādā apjomā, kas nepieciešams, lai nepieļautu, novērstu vai atvieglotu trūkumu personai vai ģimenei ..”(Eiropas Sociālā harta, 13.pants)

• **Eiropas Sociālās drošības kodekss un tā Protokols (Strasbūra, 1964.g.).**

Dokumenta mērķis ir panākt katrā valstī sociālās politikas progresu. Lai rosinātu ES dalībvalstīs attīstīt sociālās drošības sistēmu, Eiropas Sociālās drošības kodekss **paredz augstākus līmeņus nekā minimālie standarti, kas iekļauti SDO konvencijā Nr.102 ” Par sociālās nodrošināšanas minimālajiem standartiem” u.c.**

• **Sociālās drošības kodeksa Protokols** nosaka vēl augstāku sociālās drošības līmeni, nekā tas ir paredzēts Eiropas Sociālās drošības kodeksā. Tajā pašā laikā protokolā noteikts, ka, vēloties sasniegt sociālās drošības augstāku līmeni, nepieciešams pienācīgi novērtēt ekonomisko situāciju savā valstī.

Šobrīd minētās Hartas nav juridiski saistošas.

• **Eiropas Padomes 1992.gada 27.jūlija ieteikumos 92/442/EEK par sociālās aizsardzības mērķu un politikas saplūšanu 92/442/EEK** noteikts, ka saskaņā ar katrā valstī kārtību:

- katram nodarbinātajam Eiropas Kopienā ir tiesības būt atbilstoši sociāli aizsargātam un neatkarīgi no sava statusa un uzņēmuma lieluma, kurā viņš ir nodarbināts, saņemt atbilstoša apmēra sociālās drošības pabalstus;
- personām, kuras nav spējušas iekļūt vai atgriezties darba tirgū un kurām nav iztikas līdzekļu, jādod iespēju saņemt pietiekamus līdzekļus un sociālo palīdzību saskaņā ar šīs personas konkrētajiem apstākļiem.

• **Eiropas Padomes 1992.gada 24.jūnija ieteikumos Nr. 92/441/EEK par kopējiem kritērijiem attiecībā uz resursu pietiekamību un sociālās palīdzības vietu sociālās aizsardzības sistēmās,** noteikts, ka saskaņā ar katrā valstī kārtību:

- jānosaka resursu daudzums, kas uzskatāms par pietiekamu, lai, saglabājot pašcieņu, apmierinātu galvenās vajadzības, ievērojot dzīves un cenu līmeni attiecīgajā dalībvalstī, dažāda lieluma un tipa mājsaimniecībās;
- jākorrigē vai jāpalielina apmēri atkarībā no konkrētām vajadzībām;
- jānosaka pasākumi šo līdzekļu apjoma periodiskai pārskatīšanai, lai vajadzības arī turpmāk tiktu apmierinātas;
- jāgarantē diferencēta finansiālā palīdzība cilvēkiem, kuru individuālie vai mājsaimniecības ienākumi ir mazāki par noteikto.

• **Regula (EEK) Nr. 1408/71 par sociālās drošības shēmu piemērošanu** darba ņēmējiem, pašnodarbinātajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri pārvietojas Kopienas teritorijā un **EEK noteikumi Nr. 574/72,** kas nosaka Regulas piemērošanas kārtību. Regulas mērķis ir nodrošināt, lai ES ietvaros robežu šķērsojošie darba ņēmēji no sociālās drošības tiesību viedokļa nebūtu sliktākā stāvoklī nekā tad, ja viņi būtu palikuši savā dzimtenē. Sociālās drošības tiesībām jābalstās uz šādiem **patmatprincīpiem:**

- aizliegta diskriminācija saistībā ar pilsonību;
- tikai vienas dalībvalsts tiesību aktu piemērošana;

- apdrošināšanas periodu summēšana;
- iegūto tiesību saglabāšana, t.i., pabalstu eksports.
- **SDO konvencijas un rekomendācijas:**
- 1956.gada konvencija Nr. 102 „Par sociālās nodrošināšanas minimālajiem standartiem”;
- 1967. konvencija Nr. 128 „Par invaliditātes, vecuma, apgādnieka zaudējuma gadījumā pabalstiem”;
- 1969. konvencija Nr. 130 un rekomendācija Nr. 134 „Par medicīnisko palīdzību un slimības pabalstiem” u.c.

Sociālā drošības būtība Eiropas Savienībā

- ES dalībvalstu nacionālās sociālās drošības sistēmas netiek aizstātas ar vienotu Eiropas sistēmu.
- ES tiesību akti sociālās drošības jomā tikai koordinē dalībvalstu nacionālo likumdošanu.

Risinot jautājumu par **Eiropas sociālā modeļa modernizāciju**, kas būtu balstīts uz vienlīdzību un sociālo taisnīgumu un visu iedzīvotāju iesaistīšanos ekonomikā un sociālajā dzīvē, dalībvalstīm nepieciešams **veidot apmaiņu par kopējiem politiskajiem mērķiem šajā jomā**, gūt labu pieredzi un vadību, ko var sasniegt ar tā saucamo **atvērtās koordinācijas metodi** (AKM).

Viens no galvenajiem mērķiem AKM sociālajai aizsardzībai un sociālajai iekļaušanai iekļaušanai – veicināt sociālo vienlīdzību un vienādas iespējas visiem ar piemērotas, pieejamas, finansiāli stipras un efektīvas sociālās aizsardzības sistēmas palīdzību.

Eiropas Savienības dokumenti – direktīvas, regulas, lēmumi, rekomendācijas.

- **Direktīvas** ir ES normatīvie akti, kuros ir noteikti mērķi un kuri ir saistoši visām dalībvalstīm. Direktīvas prasībām jābūt iestrādātām nacionālajos normatīvajos aktos.
- **Regulas** ir normatīvie akti, kuri ir saistoši un piemērojami visās dalībvalstīs. Regulas var pieņemt ES Ministru Padome un Eiropas Komisija
- **Lēmumi** ir saistoši tām pusēm, kurām tie ir adresēti, un tie netiek ieviesti ar nacionālajiem tiesību aktiem.
- **Rekomendācijas** nav saistošas dalībvalstīm. Tajos atspoguļota iespējamā dalībvalstu rīcība nākotnē.

Nacionālie tiesību akti sociālās drošības jomā

- **Latvijas Republikas Satversme pasludina:**
”Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.” (LR Satversme, 109.pants)
„Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas ..” (LR Satversme, 91.pants)

- Likums „Par Eiropas Sociālo hartu” (LR Saeima, 2001.g.)

Vispār atzīts, ka Eiropas Sociālā harta ir svarīgākais Eiropas Padomes instruments sociālās politikas un drošības jomā, kas garantē pilsoņu ekonomiskās un sociālās tiesības.

Saskaņā ar likumu „Par Eiropas Sociālo hartu” Latvijai ir saistoši sekojoši Hartas panti:

1. pants – Tiesības uz darbu;
5. pants – Tiesības biedroties;
6. pants – Tiesības slēgt kolektīvus līgumus;
8. pants – Strādājošo sieviešu tiesības uz aizsardzību;
9. pants – Tiesības uz arodorientāciju;
11. pants – Tiesības uz veselības aizsardzību;
13. pants – Tiesības uz sociālo un medicīnisko palīdzību;
14. pants – Tiesības izmantot sociālās labklājības dienesta pakalpojumus;
16. pants – Ģimenes tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību;
17. pants – Mātes un bērna tiesības uz sociālo un ekonomisko aizsardzību.

Sasniedzot Hartas prasību izpildei nepieciešamo līmeni attiecībā uz ratifikācijai izvirzītajiem pantiem, Latvijai nākotnē būs iespēja iesniegt paziņojumu par pievienošanos arī citiem Hartas pantiem.

Latvijas nacionālā likumdošana sociālās drošības jomā pamatā atbilst ES normatīvo aktu prasībām.

• Likums „Par sociālo drošību” (pieņemts 1995.gada 7.septembrī), kā „jumta” likums, speciālie likumi - „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, „Valsts sociālo pabalstu likums”, „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums”, „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam”, „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, „Par valsts pensijām”, „Fondēto pensiju likums”, „Par privātajiem pensiju fondiem”, „Par obligāto apdrošināšanu nelaiemes gadījumā darbā un arodslimībām”, „Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību”, „Bezdarbnieku atbalsta likums” u.c.- un saistošie Ministru kabineta normatīvie akti nosaka iedzīvotāju tiesības sociālās drošības jomā Latvijā.

Sociālās drošības jautājumus regulē arī šādi Latvijas noslēgtie starpvalstu līgumi:

1. Vienošanās starp Latvijas Republikas valdību un **Lietuvas Republikas** vadību par sadarbību sociālās nodrošināšanas jomā (spēkā no 31.01.1995.).

2. Līgums par sadarbību sociālās drošības jomā starp Latvijas Republiku un **Igaunijas Republiku** (spēkā no 29.01.1997.).

3. Līgums starp Latvijas Republiku un **Ukrainu** par sadarbību sociālās drošības jomā (spēkā no 11.06.1999.). Strādājošajiem, viņu ģimenes locekļiem un citām personām, kuras pārvietojas no vienas valsts teritorijas uz otru, lai dzīvotu un strādātu, tiek saglabātas tiesības uz sociālās drošības pabalstiem un pensijām.

4. Latvijas Republikas un **Somijas Republikas** sociālās drošības līgums (spēkā no 01.06.2000.). Strādājošajiem, viņu ģimenes locekļiem un citām personām, kuras pārvietojas no vienas valsts teritorijas uz otru, lai dzīvotu un strādātu, tiek saglabātas tiesības uz sociālās drošības pabalstiem un pensijām.

5. Latvijas Republikas un **Kanādas** sociālās drošības līgums(noslēgts 27.06.2005).

6. Latvijas Republikas un **Nīderlandes Karalistes** līgums par sociālās drošības pabalstu eksportu un piešķiršanas procesa nodrošināšanu.

3. SOCIĀLI EKONOMISKĀS SITUĀCIJAS VISPĀRĒJAIS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ

Ekonomiskā attīstība

• **Latvijas tautsaimniecības izaugsmes tempi** pēdējos gados ir bijuši ļoti strauji. Laika periodā no 2001.-2005. gadam iekšzemes kopprodukts ik gadu pieauga vidēji par 8,1%, 2005. gadā – par 10,2%. Latvijas attīstības rādītāji ir augstākie ES.

- **Valsts parāda** līmenis Latvijā ir trešais zemākais ES; attiecībā pret IKP tas ir samazinājies no 12% līdz 10,7% .
- **2005. gadā valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi:**
 - par 26,9% pārsniedza iepriekšējā gada līmeni, t.sk. nodokļu ieņēmumi pieauga par gandrīz 25,7%;
 - 14,1% no IKP veido ieņēmumi no **nodarbinātības nodokļiem** (sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākumu nodoklis). Neskatoties uz to, ka valstī pakāpeniski palielinās iedzīvotāju ienākumu nodokļa neapliekamais minimums, kā arī palielināti nodokļu atvieglojumi par apgādībā esošām personām, tomēr **saglabājas augsts nodokļu slogs zemām algām** (strādājošiem bez apgādībā esošām personām minimālās darba algas nodokļu slogs gadā sastādīja 38,4% 2005. gadā).

Nodokļu politika valstī kopumā ir vērsta uz nodokļu sloga samazinājumu uzņēmējiem. Tā ar 2002.gadu uzsākta uzņēmuma nodokļu samazināšana no 25% līdz 15% 2004.gadā; ir noteiktas uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaides lieliem projektiem, uzņēmumiem, kas ražo augstas tehnoloģijas produktus; uzņēmumiem, kas darbojas speciālās ekonomiskās zonās. Ar 2003.gada 1.janvāri valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme darba devējiem ir samazināta par 2% (no 26,09% līdz 24,09%).

• Izdevumi labklājības sektoram

		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iekšzemes kopprodukts	milj. Ls	3275,5	3773,5	3838,1	4333,0	5168,3	5691,1	6392,4	7421,4	8937,3
Sociālā apdrošināšana	% no IKP	11,9	11,4	12,3	9,9	9,6	8,8	8,1	7,8	7,2
Sociālā palīdzība	% no IKP	2,0	1,8	1,9	1,6	1,5	1,4	1,4	1,2	1,3
Veselības aprūpe	% no IKP	3,7	3,7	3,8	3,1	3,0	3,1	3,0	3,3	3,4
Nodarbinātība	% no IKP	0,5	0,8	1,2	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6
Kopā:	% no IKP	17,9	17,6	19,3	17,6	16,6	15,3	13,1	12,8	12,5

(Informācijas avots: LR Finanšu un Labklājības ministrijas, LR Centrālās statistikas pārvaldes, Eurostat dati)

Kaut gan laika periodā no 1996.gada līdz 2006.gadam valsts budžeta izdevumos absolūtos skaitļos **labklājības sektoram** vērojams ikgadējs pieaugums, tomēr tā īpatsvars IKP pēdējos piecos gados turpina samazināties: **1997.gadā – 17,9 % no IKP; 2001.gadā – 16,6 % no IKP; 2002. gadā – 15,3% no IKP; 2005.gadā –12,5% no IKP.**

ES veselības aprūpei izdevumu vidējais rādītājs ir 8,5% no IKP.

• **Iedzīvotāju skaits:** uz 01.01.2004 **2,32** milj. cilvēku.
uz 01.01.2007 **2,28** milj.cilvēku.

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums jau vairākus gadus saglabājas negatīvs. Latvijā, kā arī citās ES valstīs, ir vērojama sabiedrības novecošanās.

Nodarbinātība un bezdarbs

1964. SDO konvencija Nr. 122 „Par nodarbinātības politiku” pasludina par galveno mērķi uzskatīt aktīvu politiku, kuras mērķis ir panākt pilnīgu, produktīvu un brīvi izvēlētu nodarbinātību.

Latvijas nodarbinātības politika ir cieši saistīta ar ES nodarbinātības politiku, kuras mērķis ir:

- veicināt ekonomisko un sociālo attīstību un augstu nodarbinātības līmeni un ir **balstīta uz Lisabonas stratēģijas mērķiem;**
- **2008. gadā** sasniegt **65%** nodarbinātības līmeni, t.sk., **sieviešu – 61%** un vecākiem **cilvēkiem – 48%**, bet **2010. gadā** atbilstoši – **67%, 62% un 50%.**

Apmēram 44% no pasaules bezdarbniekiem ir jaunieši.

Galvenie Lisabonas stratēģijas mērķi, kurus Eiropas Padome akceptēja 2000. gada martā, ir panākt:

- ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi ar vairāk un labākām darbavietām;
- lielāku sociālo kohēziju;
- vidējo ES nodarbinātības līmeni 70% apmērā līdz 2010. gadam (t.sk. 60% sievietēm un pirmspensijas vecuma iedzīvotāju grupā – 55–64 g. – 50%).

Šobrīd to ir izdevies sasniegt Dānijai, Zviedrijai, Nīderlandei un Lielbritānijai. Sakarā ar pieaugošo ekonomikas globalizāciju, tehnoloģiju straujo attīstību un negatīviem demogrāfiskiem procesiem **Eiropas nodarbinātības stratēģijā** lielāka uzmanība tiek pievērsta **darba tīrgus elastības un nodarbinātības drošības (flexicurity)** jautājumiem.

2006. gada martā Eiropas Padome aicināja dalībvalstis lielāku uzmanību pievērst reformām darba tīrgus un sociālās drošības politikā, proti:

- **darba līgumiem** jābūt pietiekami **elastīgiem** un jāatbilst kā darba devēja, tā arī darba ņēmēja interesēm;

- jāveicina pāreja no vienas darba vietas uz otru vai arī no bezdarbnieka statusa uz nodarbinātību;
- jāpilnveido mūžizglītības sistēmas;
- jāveido moderna sociālās drošības sistēma, kas bezdarba gadījumā iedzīvotājiem sniegtu adekvātu palīdzību, kā arī veicinātu mobilitāti un drīzāku atgriešanos darba tirgū.

"Globalizācija ir sava veida savstarpēja atkarība, kas tālu pārsniedz vienkāršu starptautisko tirdzniecības ekspansiju... Tā var radīt nopietnas bezdarba problēmas, kā arī pieaugošu atalgojuma un ieņēmumu atšķirības."
(ICFTU materiāli)

Lai nodrošinātu jauniešu izglītības un prasmju atbilstību šodienas darba tirgus prasībām, profesionālās orientācijas sistēmai jābūt elastīgai un augstākās un profesionālās izglītības sistēmas piedāvājumiem jāatbilst tautsaimniecības vajadzībām.

Augstam bezdarba riskam ir pakļautas arī sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma beigām, jo tam pamatā ir nepieciešamība papildināt iegūto kvalifikāciju. Darba devēji nav motivēti ļaut darbiniecēm strādāt nepilnu darba laiku un veikt darbu mājās.

Latvijā, lai gan iedzīvotāju skaits darbspējas vecumā (15–64 gadi) turpina samazināties:

- palielinās **ekonomiski aktīvo iedzīvotāju** skaits (2003. gadā – 69,2%, 2005. gadā – 69,5%);
- pieaug **nodarbinātības līmenis**. Tomēr tas atpaliek no ES vidējā līmeņa, un bezdarba līmenis Latvijā ir viens no augstākajiem ES. Nodarbinātības līmeņa ziņā Latvija 2005. gadā bija 16. vietā ES dalībvalstu starpā.
- **galvenās problēmas** Latvijas **darba tirgū**:
 - izteiktās nodarbinātības un bezdarba reģionālās atšķirības;
 - strādājošo kvalifikācijas neatbilstība darba tirgus prasībām;
 - relatīvi augstais nedeklarētās nodarbinātības līmenis;
 - paaugstināts bezdarba līmenis jauniešiem, personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, invalīdiem, iedzīvotājiem u.c. sociālās atstumtības riska grupām;
 - augsts **nedeklarētās nodarbinātības** līmenis atsevišķās tautsaimniecības nozarēs.

Latvijai ir līdera pozīcija nodokļu nomaksas izvairīšanās jomā.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis ir iekasēts tikai 45% apmērā no iespējamām summām, sociālās obligātās iemaksas – 53% apmērā. Līdz ar to personas pakļauj sevi riskam palikt bez valsts sociālajām garantijām (2006.gada Eurostata un Vīnes Starptautiskā ekonomiskā institūta pētījuma dati).

Nodarbinātības un bezdarba galvenie rādītāji

Rādītāji	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iedzīvotāji vecumā 15–64 gadi (tūkst.)		1600,3	1594,2	1591,4	1589,3	1587,3	1583,8
Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji vecumā 15–64 gadi (tūkst.)		1074,7	1082,0	1094,8	1099,6	1105,5	1100,8
Nodarbināto skaits (tūkst.)	945,2	917,6	937,5	962,5	981,5	988,2	1003,6
Līdzdalības līmenis (%)		67,2	67,9	68,8	69,2	69,6	69,5
Nodarbinātības līmenis (%)		57,3	58,8	60,5	61,8	62,3	63,4
Bezdarbnieki (darba meklētāji) (tūkst.)		158,3	144,6	134,5	119,2	118,6	99,1
Bezdarba līmenis (%)		14,4	13,1	12,0	10,6	10,4	8,7
Reģistrētie bezdarbnieki (gada beigās, tūkst.)		93,3	91,6	89,7	90,6	90,8	78,5
Reģistrētā bezdarba līmenis (gada beigās, %)	6,6	7,8	7,7	8,5	8,6	8,5	7,4

(nodarbinātības rādītāji vecuma grupā 15–64 gadi un bezdarba rādītāji – 15–74 gadi (CSP dati))

Galvenā problēma ir izglītības piedāvājuma neatbilstība darba tirgus pieprasījumiem saskaņā ar izmaiņām tautsaimniecības sistēmā.

Latvijā no 2003. līdz 2005. gadam izveidotas 20 000 darbavietas skolēniem un 1300 subsidētās darbavietas invalīdiem.

Bezdarbnieku mācības un pārkvalifikācijas kursus par Eiropas Savienības līdzekļiem pabeiguši 10 000 bezdarbnieku.

No nelegālās nodarbinātības cieš visas valstis ar attīstītu ekonomiku.

Iedzīvotāju labklājības līmenis

Latvijā:

- **iedzīvotāju labklājības līmenis pieaugums** nav pietiekams, neraugoties uz makroekonomiskās izaugsmes straujajiem tempiem. IKP pieauguma tempi ir lielāki nekā sociālajai drošībai atvēlēto līdzekļu pieauguma tempi.

- **IKP uz vienu iedzīvotāju** (no ES –25. vidējā):

2003.g. – 40,5%

2004.g. – 43,1 %

2005.g. – 47,2 %

(Starp Latvijas reģioniem visaugstākais IKP uz 1 iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem ir Rīgas reģionam – 72% no ES – 25 vidējā).

IKP reālais apjoms uz vienu iedzīvotāju šajā periodā Latvijā ir palielinājies tikai 1,5 reizes, bet ES – vidēji par 8,5 procentiem.

• **patēriņa cenu izmaiņas (inflācija %).** Kopš 2004. gada Latvijā bija vērojams straujš inflācijas tempa pieaugums. 2006. gadā Latvijā reģistrēta augstākā patēriņa cenu inflācija (6,5%) starp Baltijas valstīm un otrā augstākā starp ES dalībvalstīm.

• **līdzekļu samazināšanās negatīvi ietekmē iedzīvotāju dzīves līmeni un veselības stāvokli, sevišķi to iedzīvotāju, kas ir atkarīgi no sociālās drošības sistēmas (pensionāri, ģimenes ar bērniem, invalīdi).**

• **valsts pensijas, minimālā alga, sociālie pabalsti un citu sociālo garantiju veidi** nespēj nodrošināt cilvēkam cienīgus dzīves apstākļus sociālā riska gadījumos bez papildu ienākumiem.

• **minimālā mēneša darba alga** no 2007. gada 1. janvāra tika palielināta no 90 latiem uz 120 latiem (47% no Finanšu ministrijas prognozētās strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas par iepriekšējo gadu), palielināts ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neaplicamais minimums mēnesī no 32 latiem uz 50 latiem, kā arī par apgādībā esošu personu – no 22 latiem uz 35 latiem mēnesī. Tomēr minimālā mēneša darba alga Latvijā ir viena no zemākajām salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm, izņemot Bulgāriju un Rumāniju (EUROSTAT dati), kā arī neatbilst Eiropas Sociālās Hartas 4.pantā “Tiesības uz taisnīgu atalgojumu” noteiktai normai, kura paredz, ka minimālās mēneša darba algas apmēram jābūt 66% apmērā no strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas par iepriekšējo gadu.

• **algas pieauguma tempi un līdz ar to neto darba samaksa** (darba samaksa pēc nodokļu nomaksas) Latvijā ir zemākā Baltijas valstu vidū. 2006.gadā neto darba samaksa Lietuvā bija augstāka nekā Latvijā par 13,4%, bet Igaunijā – par 67,2%

Strādājošo mēneša vidējā neto darba samaksa (latos)

2003	2004	2005
138,00	150,00	176,00

Strādājošo mēneša reālā darba samaksa (Ls)

2004	104.2
2005	108.6
2006	111.7

Bezdarbnieka pabalsta vidējais apmērs (Ls)

2003	2004	2005	2006
50.93	57,07	63.73	79.03

Vecuma pensijas vidējais apmērs (Ls)

2003	2004	2005	2006
64,34	70,89	80,53	95,95

Iedzīvotāju iztikas minimums (Ls)

2003	2004	2005	2006	2007 (februāris)
64,34	70,89	80,53	95,95	125,83

- **Mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums uz vienu mājsaimniecības locekli** pēdējos gados Latvijā ir caurmērā **60% no IKP**, bet patēriņa izdevumi ir **≈ 64%**. Līdz ar to neto ietaupījumi ir negatīvi.
- **Nabadzības riska indekss** – iedzīvotāju skaits, kas dzīvo zem relatīvās nabadzības līnijas (Ls 74), – procentuāli ir **pieaudzis no 16% 2003.gadā līdz 19% 2004. un 2005.gadā.**
- **Sociālās atstumtības riskam** īpaši pakļautas mājsaimniecības, kurās ir bērni un mājsaimniecības ar vienu pieaugušo un vienu vai vairākiem bērniem.
- 2005.gada mājsaimniecību budžeti balstās uz diviem galvenajiem **ienākuma avotiem**;
65,4 % – algotā darba samaksa;
18% – pensijas.
(LR Statistikas pārvaldes dati)
- Turpina pieaugt sabiedrības **noslaņošanās pēc ienākumiem**, par ko liecina **Džini koeficients** (0 nozīmē vienlīdzību, bet 1 – absolūta nevienlīdzība). 1996. gadā tas bija 0,31, bet 2005.gadā – 0,36.
- Latvijā ir **≈ 370000 trūcīgo cilvēku**, kuru mēneša ienākumi nepārsniedz 40 latu mēnesī uz katru ģimenes locekli; pastāv vēl viena cilvēku kategorija – **vistrūcīgākie** (8% jeb 170000–180000 cilvēku) no visiem iedzīvotājiem, kuriem šis ienākums nepārsniedz 24 latus, t.i., Ls 0,80 dienā (Eurostata dati).

Neskatoties uz valsts šobrīd straujo ekonomikas izaugsmi, pēc analītiķu grupas „Economist Intelligence Unit” prognozēm, Latvijai, lai sasniegtu veco ES valstu vidējo labklājības līmeni, būs nepieciešami aptuveni 40 gadi, Polijai – 58 gadi, Rumānijai – 72 gadi, Lietuvai – 37 gadi, Igaunijai – 31 gads.

4. LATVIJAS SOCIĀLĀS DROŠĪBAS SISTĒMAS VISPĀRĒJAIS RAKSTUROJUMS

Katrā valstī pastāv konkrētai valstij piemērotākā sociālā nodrošinājuma noteikšanas kārtība, kura lielā mērā ir atkarīga no sociāli ekonomiskās situācijas valstī (ekonomiskās attīstības līmeņa, valsts prioritātēm, demogrāfiskās situācijas, nodarbinātības līmeņa, iedzīvotāju dzīves līmeņa u.c.).

Arī Eiropas Savienībā dzīves un darba apstākļu uzlabošanās ir atkarīga no nacionālās likumdošanas un/vai sociālo partneru vienošanās. **Tomēr Eiropas Komisija uzskata, ka nepieciešams definēt minimālās prasības arī Eiropas Savienības līmenī.** Šo jautājumu aktualizēja arī Portugāle, kura ar 2007. gada 1. jūliju būs prezidējošā valsts Eiropas Savienības Padomē.

Eiropas Padomes 1992. gada ieteikumos Nr. 92/441/EEK „Par kopējiem kritērijiem attiecībā uz resursu pietiekamību un sociālās palīdzības vietu sociālās aizsardzības sistēmās”, noteikts, ka: **”.. jānosaka resursu daudzums, kas uzskatāms par pietiekamu, lai, saglabājot pašcienu, apmierinātu galvenās vajadzības, ievērojot dzīves un cenu līmeni attiecīgajā dalībvalstī, dažāda lieluma un tipa mājāsaimniecībās.”**

Latvijai, kļūstot par Eiropas Savienības dalībvalsti, pavērās iespējas ietekmēt Eiropas Savienības lēmumus, piedaloties visu ES institūciju darbā: Eiropas Parlamentā, Ministru Padomē, Eiropas Komisijā, Eiropas Padomē, Eiropas Centrālajā bankā, Eiropas Kopienu tiesā un Pirmās instances tiesā, Revīzijas palātā, Ekonomikas un sociālo lietu komitejā un Reģionu komitejā.

Latvijā sociālās drošības sistēmas reforma uzsākta kopš 90. gadu sākuma un šobrīd kopumā uzskatāma par pabeigtu.

Sociālā drošības sistēmas uzdevums ir nodrošināt atbalstu personai grūtību pārvarēšanai sociālā riska gadījumos:

- darbnespēja sakarā ar vecumu;
- darbnespēja sakarā ar slimību un invaliditāti;
- bezdarbs;
- atbalsts ģimenēm ar bērniem;
- nepieciešamība pēc medicīniskās aprūpes;
- līdzekļu trūkums, lai nodrošinātu eksistenci.

Sociālā drošības sistēmas „jumta” likums „Par sociālo drošību” (1995)

Sociālā drošības sistēmas pamatprincipi:

- solidaritāte;
- profilakse;
- pašpārvalde;
- individuālā pieeja un sociālo pakalpojumu vienlīdzīga garantēšana neatkarīgi no personas dzimuma, rases, nacionālās vai sociālās izcelsmes, reliģiskās, politiskās pārliecības, ādas krāsas, invaliditātes.

Sociālās drošības sistēmas finansēšanas avoti:

- valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas galvenais finansēšanas avots ir valsts sociālas apdrošināšanas iemaksas (obligātās un brīvprātīgas);
- sociālās palīdzības sistēmas – valsts pamatbudžets un pašvaldību budžeta līdzekļi;
- veselības aizsardzības (aprūpes) sistēmas – valsts budžeta līdzekļi un daļa no iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumiem.

Mūsu uzdevums – ieskicēt sociālās drošības atsevišķu sastāvdaļu pamatprincipus Latvijā.

1. Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma garantē noteiktu ienākumu aizvietošanu, iestājoties dažādām sociālā riska situācijām vai zaudējot ienākumus no darba:

- pensijas vecuma iestāšanās;
- bērna piedzimšana;
- darba negadījums vai arodslimība;
- invaliditātes noteikšanas gadījumā;
- slimības gadījumā;
- bezdarba gadījumā;
- apgādnieka zaudēšanas gadījumā.

Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu regulē:

– **likumi**

- „Par valsts sociālo apdrošināšanu” (1997),
- „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” (1995),
- „Par valsts pensijām” (1996),
- „Valsts fondēto pensiju likums” (2000),
- „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” (1995),
- „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam” (1999), u.c.

– **saistošie Ministru kabineta noteikumi.**

2. Sociālās palīdzības sistēmas uzdevums ir aizsardzības sniegšana tām personām, kuras saskārušās ar īpašām grūtībām un pašas nespēj sev sniegt vai nesaņem pietiekamu atbalstu.

Sociālās palīdzības sistēmu regulē:

– **likumi**

- „Valsts sociālo pabalstu likums” (2002),
- „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums” (2002), u.c.

– **saistošie Ministru kabineta noteikumi.**

3. Veselības aizsardzības (aprūpes) sistēmas uzdevums ir īstenot valsts politiku sabiedrības veselības nodrošināšanai veselā vidē, veicinot profilaksi, popularizējot veselīgu dzīves veidu, kā arī radot nosacījumus, lai iedzīvotāji saņemtu izmaksu ziņā efektīvus, fiziski pieejamus un kvalitatīvus veselības aprūpes pakalpojumus.

Veselības aizsardzības (aprūpes) sistēmu regulē :

– **likumi**

- Ārstniecības likums (1997),
- Par prakses ārstiem (1997),
- Farmācijas likums (1997), u.c.

– **saistošie Ministru kabineta noteikumi.**

Sociālās drošības sistēmas funkcijas ir sadalītas starp valsti un pašvaldībām.

5. LATVIJAS SOCIĀLĀS DROŠĪBAS SISTĒMAS GARANTIJAS

Katrai valstij ir tiesības izlemt par sociālajām garantijām: kādi pabalsti un saskaņā ar kādiem nosacījumiem tie tiek piešķirti. Grūti salīdzināt atsevišķu valstu sociālās politikas modeļus.

„Katram darbaņēmējam Eiropas Kopienā ir tiesības būt sociāli pietiekami aizsargātam un neatkarīgi no sava statusa un uzņēmuma lieluma, kurā viņš ir nodarbināts, ir tiesības saņemt pietiekamus sociālās drošības pabalstus.” (Eiropas Padomes 1992.gada ieteikumi 92/441/EEK)

Valstī noteiktie minimālie ienākumi:

- minimālā mēneša darba alga ir valstī noteikts vienots minimums, kas jāievēro visiem darba devējiem;
- valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts;
- minimālā vecuma un invaliditātes pensija.

1. Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma

Valsts sociālā apdrošināšana ir valsts organizēti pakalpojumi, kuru mērķis mazināt apdrošināto personu vai tās apgādībā esošu personu risku zaudēt ienākumus sakarā ar sociāli apdrošinātas personas slimību, invaliditāti, maternitāti, paternitāti, bezdarbu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.

Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēri ir atkarīgi:

- pensiju un pabalstu apmēri ir **atbilstoši sociālās apdrošināšanas iemaksām**;
- **solidaritātes princips** starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un atlīdzību saņēmējiem.

Valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēri ir atkarīgi:

- no **ienākumu lieluma**, no kuriem ir veiktas vai bija jāveic sociālās apdrošināšanas iemaksas;
- no **kārtības**, kāda ir paredzēta konkrēta pabalsta aprēķināšanai.

No 2005.gada 1.aprīļa personas apdrošināšanas stāžā tiek ieskaitīts laika periods no 1991.gada 1.janvāra līdz 2001.gada 31.martam tiem darbaņēmējiem, kuri ir bijuši oficiāli nodarbināti, bet par kuriem netika veiktas valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Pašnodarbinātais ir sociāli apdrošināts, ja faktiski ir veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Sociālās apdrošināšanas stāžs – darba stāžs un tam pielīdzinātie periodi (dienests, mācības, bērna, invalīda, veca cilvēka kopšana).

Sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek ieskaitītas speciālajos budžetu kontos. Piemēram, **2005.gadā** speciālo budžetu ieņēmumu īpatsvari bija šādi:

- valsts pensiju speciālajā budžetā – 76,74%;
- nodarbinātības speciālajā budžetā – 5,30%;
- darba negadījumu speciālajā budžetā – 0,27%;
- invaliditātes, maternitātes un slimības speciālajā budžetā – 17,69%.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem **katru gadu tiek precizēts obligāto iemaksu likmes sadalījums pa sociālās apdrošināšanas veidiem un obligāto iemaksu likmes lielums obligāti sociāli apdrošināmajām personām un personām, kuras brīvprātīgi pievienojušās valsts sociālajai apdrošināšanai, kā arī minēto likmju sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem un tās maksimālo un minimālo apmēru gadā.**

Sociāli apdrošināto personu skaits (tūkst.)	Sociāli apdrošināto personu vidējā iemaksu alga (Ls)
1131.2 – 2005.gads	219.92 – 2005.g.
1167.3 – 2006.gads	273.93 – 2006.g.

2006.gadā:

Obligāto iemaksu likme, ja darba ņēmējs tiek apdrošināts visos sociālās apdrošināšanas veidos, ir 33,09% no obligāto iemaksu objekta. Obligāto iemaksu likmes sadalījums starp darba devēju un darba ņēmēju ir attiecīgi **24,09% un 9%.**

Obligāto iemaksu likmes sadalījums pa sociālās apdrošināšanas veidiem bija šāds:

- valsts pensiju apdrošināšanai – 24,79%;
- sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam – 1,86%;
- sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām – 0,25%;
- invaliditātes apdrošināšanai – 3,03%;
- maternitātes un slimības apdrošināšanai – 3,16%.

Pensiju apdrošināšanai obligāto iemaksu likmes sadalījums ir šāds:

- iemaksas **20%** apmērā no iemaksu objekta veido valsts pensijas kapitālu, ja persona nav fondēto pensiju shēmas dalībnieks saskaņā ar Valsts fondēto pensiju likumu;
- iemaksas **16%** apmērā no iemaksu objekta veido valsts pensijas kapitālu, un iemaksu likme fondēto pensiju shēmā ir 4% apmērā no iemaksu objekta ar 2007.gada 1.janvāri, ja persona ir fondēto pensiju shēmas dalībnieks.

Obligāto iemaksu likme fondēto pensiju shēmā palielināsies līdz 10% 2010. gadā.

Valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumus veido valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas, valsts pamatbudžeta dotācijas un citi ieņēmumi.

Valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likme atsevišķām maksātāju kategorijām (valsts pensiju saņēmēji, pašnodarbinātie u.c.) tiek samazināta atbilstoši tiem valsts sociālās apdrošināšanas veidiem, kuriem personas netiek pakļautas.

Persona, kurai nav piešķirta vecuma pensija un kura nav pakļauta valsts obligātajai sociālajai apdrošināšanai var **brīvprātīgi** pievienoties valsts pensiju apdrošināšanai.

Pašnodarbinātā laulātais, kurš nav sasniedzis vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju un kurš nav pakļauts valsts obligātajai sociālajai apdrošināšanai, var brīvprātīgi pievienoties gan valsts pensiju, gan invaliditātes, maternitātes un slimības apdrošināšanai.

Obligāto iemaksu objekta maksimālais apmērs gadā ar 01.01.2007. – **Ls 23800**; **minimālais apmērs pašnodarbinātajam** – ar 01.01.2007.– **Ls 1800** (12.09.2006. MK noteikumi nr.764;

Brīvprātīgo iemaksu objekta maksimālais apmērs ar 01.01.2007. – **Ls 23800** gadā, **minimālais apmērs – Ls 1800** (13.09.2006. MK noteikumi nr.763).

Sociālie riski:

- slimība;
- pirmsdzemdību un pēcdzemdību laiks;
- invaliditāte;
- bezdarbs;
- nelaimes gadījums darbā vai arodslimības konstatēšana;
- vecums;
- sociāli apdrošinātas personas vai ģimenes locekļa nāve.

Valsts sociālās apdrošināšanas izmaksu veidi:

- bezdarbnieka pabalsts;
- slimības pabalsts;
- maternitātes pabalsts;
- paternitātes pabalsts;
- apbedīšanas pabalsts;
- atlīdzība par darbaspēju zaudējumu;
- atlīdzība par apgādnieka zaudējumu;
- kaitējuma atlīdzības sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību;
- atlīdzība par papildu izdevumiem un pakalpojumiem ārstēšanas periodā;
- vecuma pensija;
- invaliditātes pensija.

Likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 14.panta 7.daļa paredz, ka obligātās iemaksas nav jāveic par darbinieku labā veiktajām darba devēja iemaksām privātajos pensiju fondos atbilstoši licencētajiem pensiju plāniem un veiktajām apdrošināšanas prēmijām, maksājumiem par darbinieku dzīvības, veselības vai nelaimes gadījumu apdrošināšanu, kuri kopā nepārsniedz 10 procentus no apdrošinātajām personām un pensiju plānu darbiniekiem aprēķinātās bruto darba samaksas kārtējā kalendāra gadā ar nosacījuma, ja:

- *darbības termiņš dzīvības apdrošināšanas līgumam ar līdzekļu uzkrāšanu attiecībā uz katru konkrēto apdrošināto personu nav īsāks par pieciem gadiem;*
- *darbības termiņš dzīvības, veselības un nelaimes gadījumu apdrošināšanas līgumam bez līdzekļu uzkrāšanas nav īsāks par vienu gadu.*

Viena no motivācijām veikt iepriekš minētos apdrošināšanas veidus ir nodokļu atvieglojumi, kuri ir paredzēti arī darbiniekam likumā ” Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, proti, no darbinieka ienākuma, par kuru maksā algas nodokli, izslēdz darbinieka labā darba devēja veiktās iemaksas privātajos pensiju fondos un dzīvības apdrošināšanai (nepārsniedzot 10% no maksātājam aprēķinātā bruto samaksas taksācijas gadā, bet ne vairāk kā 300 latus gadā).

Pensijas

Saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” apdrošinātai personai ir nodrošināta ienākumu kompensācija vecuma, invaliditātes, apgādnieka zaudējuma gadījumā.

Pensiju sistēmas principi:

- *vairāk iemaksāsi – vairāk saņemsi;*
- *iesi vēlāk pensijā – saņemsi vairāk.*

Pensiju sistēma:

1. **līmenis** – valsts obligātā nefondētā pensiju shēma jeb solidaritātes pensiju shēma;
2. **līmenis** – valsts fondētā pensiju shēma;
3. **līmenis** – privātā brīvprātīgā pensiju shēma.

Sievietēm vecuma pensijas apmērs bieži vien ir zemāks nekā vīriešiem zemāks darba algas, priekšlaicīgas pensionēšanas dēļ, kā arī sakarā ar pārrāvumiem darba karjerā bērna kopšanas laikā.

1.līmenis – valsts nefondētā pensiju shēma. Regulē likums „Par valsts pensijām”(1996.g.) ar grozījumiem un saistošie Ministru kabineta noteikumi

Pensiju sistēmas **1.līmenī** tiek reģistrēta informācija par to, cik lielas iemaksas par sociāli apdrošināto personu tiek veiktas pensiju kontā. 20% (ja persona nav iesaistīta 2.pensiju līmenī) no personas sociālās apdrošināšanas iemaksu objekta tiek novirzīti 1.līmeņa pensijai. Pensiju sistēmas 1.līmenis ietver paaudžu un dzimumu solidaritātes principu. Strādājošo sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas vecuma pensijām tiek izlietas, lai izmaksātu vecuma pensijas esošajai pensionāru paaudzei.

<p>Vidējais vecuma pensijas apmērs 2006.gadā – Ls 97,08 un sastādīja 77,6% no pilna iztikas minimuma</p>	<p>Tiesības saņemt vecuma pensiju ir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ja apdrošināšanas stāžs ir vismaz 10 gadi; • sasniegts likumā paredzētais pensionēšanās vecums. <p>Piešķirtās vecuma pensijas apmērs ir atkarīgs:</p> <ul style="list-style-type: none"> • no uzkrātā pensijas kapitāla; • no personas vecuma, pieprasot pensiju.
<p>2.līmenis – valsts fondētā pensiju shēma. Regulē likums „Valsts fondēto pensiju likums” (2000.g.) ar grozījumiem un saistošie Ministru kabineta noteikumi</p>	<p>Pensiju sistēmas 2.līmenis paredz, ka daļa no sociālās apdrošināšanas iemaksām pensiju kontā tiek ieguldīta finansu tirgū, lai katram 2.līmeņa dalībniekam nodrošinātu papildu pensiju kapitāla uzkrājuma pieaugumu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Piedalīšanās 2.pensiju līmenī ir obligāta tiem strādājošajiem, kuri līdz 2001.gada 1.jūlijam nav sasnieguši 30 gadu vecumu. • Vecumā no 30–49 gadiem 2.līmenim var pievienoties brīvprātīgi. Pakāpeniski 2.līmenī tiks iesaistīti visi strādājošie. • Līdzdalība pensijas sistēmas 2.līmenī nepalielina valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu apjomu. • No šobrīd noteiktajām sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām pensiju kontā, daļa iemaksu tiek pārskaitīta 2.līmenim: <ul style="list-style-type: none"> – no 2001. līdz 2006. gadam – 2%; – ar 01.01.2007 – 4%; – līdz 2010.gadam iemaksu apjoms pieaugs līdz 10%. <p>Dodoties pensijā, 2.līmeņa dalībnieks varēs izvēlēties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uzkrāto fondētās pensijas kapitālu pievienot nefondētajam pensijas kapitālam un aprēķināt vecuma pensiju saskaņā ar likumu “Par valsts pensijām” vai • par uzkrāto fondētās pensijas kapitālu iegādāties dzīvības apdrošināšanas (mūža pensijas) polisi; • ja fondēto pensiju shēmas dalībnieks nomiris pirms vecuma pensijas pieprasīšanas, fondētās pensijas kapitāls tiek ieskaitīts valsts pensiju speciālajā budžetā un ņemts vērā, aprēķinot apgādnieka zaudējuma pensiju; • fondēto pensiju shēmas dalībniekam ir tiesības izvēlēties un mainīt savu uzkrātā fondētās pensijas kapitāla līdzekļu pārvaldītāju un ieguldījumu plānu.
<p>3.līmenis – privātā brīvprātīgā pensiju shēma. Regulē 1997.gadā pieņemtais likums „Par privātajiem pensiju fondiem” ar grozījumiem un saistošie Ministru kabineta noteikumi</p>	<p>Pensiju sistēmas 3.līmeņa vienlaikus pastāvēšana nodrošina visas pensiju sistēmas stabilitāti, jo izlīdzina katrā līmenī iespējamo demogrāfisko vai finansiālo risku. Pensiju sistēmas 1.līmenim var rasties demogrāfiskais risks – var samazināties strādājošo skaits un pieaugt pensionāru skaits.</p> <p>Savukārt 2. un 3.līmenim var rasties finansiālais risks. Lai palielinātu darbinieku pietiekamu materiālo nodrošinājumu vecumdienas, darba devējs var veikt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • darbinieku papildu pensijas apdrošināšanu; • paredzēt darbiniekam speciālo pensiju plānu, ja darbinieks darbā pakļauts riska faktoriem. <p>Latvijā darbojas divu veidu privātie pensiju fondi – slēgtie un atklātie.</p>

<p>Pensionēšanas vecums: Sievietēm: – likumā noteiktais – 61,5 gadi ar 01.07.2007.g.; 62 gadi – ar 01.07.2008.g.; priekšlaicīgas pensionēšanas – 59,5 gadi – ar 01.07.2007.g.</p>	<p>Pensionēšanas vecums: Vīriešiem: – likumā noteiktais – 62 gadi; – priekšlaicīgas pensionēšanas – 60 gadi.</p>
<p>Vecuma pensijas aprēķināšanas formula (ja darbs uzsākts pēc 1996. gada 1.janvāra)</p>	$P = \frac{K}{G}$ <p>P – gada pensija, K – kapitāls (pensijas kontā reģistrētās sociālās apdrošināšanas iemaksas), - 20% no vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas). G – gadi (paredzamais mūža ilgums pēc aiziešanas pensijā), kurus nosaka katru gadu no jauna saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem par vidējo mūža ilgumu un demogrāfu prognozēm par vidējo mūža ilgumu pēc došanās pensijā (sievietēm un vīriešiem vienād).</p>
<p>Vecuma pensijas aprēķināšanas formula (ja darbs uzsākts līdz 1996.gada 1.janvārim)</p>	$P = \frac{K_s + K}{G}$ <p>K_s – pensijas kapitāls par nostrādāto laiku līdz 1996.gada 1.janvārim.</p>
<p>2006.gadā pensiju līdz 100 latiem saņēma 65,7% vecuma pensionāru. Mīnimālā vecuma pensija: -ar apdrošināšanas stāžu līdz 20 gadiem – Ls 49,50; -ar apdrošināšanas stāžu no 21 līdz 30 gadiem – Ls 58,50; - ar apdrošināšanas stāžu no 31 gada – Ls 67,50. -ar apdrošināšanas stāžu no 41 gada – Ls 76,50</p>	$K_s = V_i \times A_s \times 0,2$ <p>V_i – gada vidējā sociālās apdrošināšanas iemaksu alga, no kuras veiktas vai bija jāveic sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, laika periodā no 1996.gada 1.janvāra līdz 1999.gada 31.decembrim. A_s – apdrošināšanas (darba) stāžs līdz 1996.gada 1.janvārim. Ja pensionārs turpina strādāt pēc pensijas piešķiršanas un veic sociālās apdrošināšanas iemaksas, pēc viena nostrādāta gada viņam ir tiesības pieprasīt pensijas pārrēķinu.</p>

Invaliditātes pensijas

Tiesības uz invaliditātes pensiju ir apdrošinātām personām ar vismaz 3 gadu apdrošināšanas stāžu un ja Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu komisija tās atzinusi par invalīdiem.

Pensiju aprēķins:

- **I un II grupas** invalīdiem invaliditātes pensiju aprēķina, ņemot vērā apdrošinātās personas apdrošināšanas stāžu un vidējo sociālās apdrošināšanas iemaksu algu, no kuras veiktas vai bija jāveic iemaksas;
- **III grupas invalīdiem** pensijas apmērs ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta lielumā;
- Pensijas apmērs **nedrīkst būt mazāks** par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (ar 01.01.2006. – Ls 45,00), kuram tiek piemērots attiecīgs **koeficients**:

I grupas invalīdiem – 1,6;

II grupas invalīdiem – 1,4.

2007.gadā:

- 3. grupas invalīdiem – Ls 45;
- 2. grupas invalīdiem – Ls 63;
- 1. grupas invalīdiem – Ls 72.

Invalīdiem kopš bērnības:

- 1. grupa – Ls 80;
- 2. grupa – Ls 70;
- 3. grupa – Ls 50.

Apģādnieka zaudējuma pensijas minimālais apmērs ir līdz Ls 45. Ja pensiju saņem vairāki bērni – katram bērnam par katru mirušo vecāku ne mazāk kā Ls 29,25 (65% no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta).

Likuma „Par valsts pensijām” atsevišķu normu skaidrojumi

- **Piemaksa pie vecuma pensijas.** Pensionāri, kuru kopējais apdrošināšanas stāžs nav mazāks par **30** gadiem un kuriem piešķirtās (pārrēķinātās) pensijas apmērs nepārsniedz **Ls 135**, saņems ikmēneša piemaksu pie vecuma pensijas par vienu apdrošināšanas stāža gadu (līdz 1995.gada 31.decembrim) 19 santīmu. **Piemaksa netiek indeksēta** (Pārējas noteikumu 41.punkts).
- **Valsts pensija**, kas piešķirta **līdz 1995.gada 31. decembrim**, nedrīkst būt mazāka par minimālo apmēru (Pārējas noteikumu 37.punkts).
- **Apģādnieka zaudējuma pensijas** minimālais apmērs līdz Ls 45. Ja pensiju saņem vairāki bērni – katram bērnam par katru mirušo vecāku ne mazāk kā Ls 29,25 (65% no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta).
- No 2006. gada 1. janvāra kopējā **ieturējumu summa no pensionāram izmaksājamās pensijas nedrīkst pārsniegt 30%**. Veicot ieturējumus no invaliditātes pensijas, pašam invalīdam jāsaņem ne mazāk par sociālā nodrošinājuma pabalstu – 45 lati, bet invalīdam no bērnības – 50 lati (36. pants).
- **Personām, kuras vecuma pensiju pieprasījušas priekšlaicīgi un turpinājušas strādāt līdz nepieciešamajam vecumam pensijas piešķiršanai, ir tiesības pieprasīt piešķirt vecuma pensiju no jauna** (Pārējas noteikumi, 46.punkts).
- **Izmaksā pensionāriem ieturēto pensijas daļu laika periodā no 01.01.2000.–19.03.2002.**, ja pensionārs bija obligāti sociāli apdrošināmā persona (Pārējas noteikumi, 47.punkts).
- **Noteikta piemaksa pie vecuma pensijas** tiem cilvēkiem, kuri strādājuši **kaitīgos darbos**, ja viņu apdrošināšanas stāžs nav mazāks par **25 gadiem un pensijas apmērs mēnesī nepārsniedz 135 latus** (Pārējas noteikumi, 41.punkts).
- **Pensijas pārrēķina** gadījumā, ja palielina izmaksājamo pensijas apmēru, kas ir mazāks par minimālo (**24.pants**).
- **Cilvēkiem ar apģādnieka zaudējuma stāžu 41 gads un vairāk minimālais vecuma pensijas apmērs nevar būt mazāks kā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā, kuram piemērots koeficients 1,7** (Pārējas noteikumi, 34.punkts).
- **Pensijas saņēmēja nāves gadījumā pārdzīvojušajam laulātajam izmaksā vienreizēju pabalstu mirušā laulātā divu pensiju apmērā** (37.pants).
- No 2007.gada 1.janvāra personām, kuru **kopējais apģādnieka zaudējuma stāžs nav mazāks par 25 gadiem, no kuriem līdz 1995.gada 31.decembrim vismaz trešā daļa nostrādāta kaitīgos un smagos vai sevišķi kaitīgos un sevišķi smagos darba apģākļos** saskaņā ar

pārejas noteikumu 11.punktā ietvertajiem sarakstiem, ir tiesības vecuma pensiju pieprasīt piecus gadus pirms šā likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas (ievērojot šo pārejas noteikumu 8.punktu) (Pārejas noteikumi, 48.punkts).

• Černobiļas atomelektrostācijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem ir tiesības vecuma pensiju pieprasīt piecus gadus pirms šā likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas (ievērojot šo pārejas noteikumu 8.punktu) (Pārejas noteikumi, 48.punkts).

2. Pabalsti

Maternitātes pabalsts

Regulē likumi:

- Par maternitātes un slimības apdrošināšanu;
- Valsts sociālo pabalstu likums;
- Par valsts sociālo apdrošināšanu;
- Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums.

MK noteikumi:

1998.28.07. MK noteikumi Nr.270 „Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība”

Maternitātes pabalstu piešķir sievietēm grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma laikā, ja sieviete šajā laikā nestrādā algotu darbu, zaudē ienākumus vai pašnodarbināta sieviete zaudē ienākumus.

Tiesības saņemt maternitātes pabalstu ir arī sievietēm, kuras atbrīvotas no darba sakarā ar iestādes, organizācijas vai uzņēmuma likvidāciju, ja tiesības uz grūtniecības atvaļinājumu iestājušās ne vēlāk kā 210 dienas pēc atlaišanas no darba.

Ja piedzimuši divi vai vairāki mazuļi, bijuši sarežģījumi grūtniecības laikā, dzemdībās vai pēc tām – pēcdzemdību atvaļinājuma laiks, par kuru tiek saņemts pabalsts, tiek pagarināts par 14 dienām.

Sievietei, kura pēc dzemdībām normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā atteikusies no bērna kopšanas un audzināšanas, maternitātes pabalstu par dzemdību atvaļinājuma laiku nepiešķir.

Pabalstu izmaksā par 112 kalendāra dienām (summējot grūtniecības atvaļinājuma 56 dienas un dzemdību atvaļinājuma 56 dienas).

Ja topošā māmiņa bijusi ārsta uzskaitē līdz 12.grūtniecības nedēļai un izpildījusi visus ārsta norādījumus, grūtniecības atvaļinājuma laiks, par kuru tiek saņemts pabalsts, palielinās par 14 kalendāra dienām.

Maternitātes pabalstu var pieprasīt 12 mēnešu laikā no grūtniecības atvaļinājuma 1.dienas.

Maternitātes pabalstu izmaksā **100% apmērā** no vidējās iemaksu algas, ko aprēķina no

sešu mēnešu (pašnodarbinātajām – 12 mēnešu) perioda ienākumiem.

Par pēcdzemdību periodu maternitātes pabalstu var saņemt arī bērna tēvs vai cita persona, kas kopj mazuli mājās, ja:

- māte slimības dēļ nevar kopt bērnu līdz pēcdzemdību perioda 42.dienai;
- māte atteikusies no bērna kopšanas un audzināšanas;
- māte mirusi dzemdībās vai laika posmā līdz 42.pēcdzemdību dienai.

Šajos gadījumos maternitātes pabalstu par bērna kopšanu piešķir ne ilgāk kā līdz 70.bērna dzīves dienai.

Paternitātes pabalsts

Regulē likumi:

- Par maternitātes un slimības apdrošināšanu;
- Valsts sociālo pabalstu likums;
- Darba likums;
- Par valsts sociālo apdrošināšanu;
- Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums.

MK noteikumi: 1998.28.07. MK noteikumi Nr.270 „Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība”.

Tiesības saņemt paternitātes pabalstu ir sociāli apdrošinātam bērna tēvam, kuram saskaņā ar Darba likuma 155.panta 1.daļu piešķirts 10 dienu ilgš atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu.

Paternitātes pabalstu piešķir **80 procentu** apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas.

Slimības pabalsts

Regulē likumi:

- Par maternitātes un slimības apdrošināšanu;
- Valsts sociālo pabalstu likums;
- Par valsts sociālo apdrošināšanu;
- Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums.

MK noteikumi: 1998.28.07.MK noteikumi Nr.270 „Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība”

Slimības pabalstu piešķir:

- slimības vai traumas gadījumā;
- ja nepieciešams saņemt ārstniecisku vai profilaktisku medicīnisko palīdzību;
- ja jāatrodas izolācijā sakarā ar karantīnu;
- ja jāturpina ārstēšanās rehabilitācijas iestādē pēc slimības vai traumas;
- ja nepieciešams uzturēties stacionārā sakarā ar protezēšanu vai ortozēšanu;
- ja stacionārā jāveic izmeklēšana;
- ja jākopj bērns, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu;
- ja darba nespēja iestājusies mēneša laikā pēc sociāli apdrošināmās personas statusa zaudēšanas;

- ja ir saslimusi māte, kura ir grūtniecības, dzemdību vai bērna kopšanas atvaļinājumā.

Tiesības saņemt slimības pabalstu ir:

- darba ņēmējam;
- pašnodarbinātajam, kurš veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas;
- pašnodarbinātā laulātajam, kurš brīvprātīgi pievienojies sociālajai apdrošināšanai.

Slimības pabalsta un slimības naudas apmērs:

- par pirmajām slimības dienām (no 2. līdz 14.darba nespējas dienai) darba devējs darbiniekam maksā slimības naudu;
- par 2. un 3.darba nespējas dienu – ne mazāk kā 75% no darbinieka vidējās algas;
- par laiku no 4. līdz 14.dienai – ne mazāk kā 80% no darbinieka vidējās algas.

Slimības nauda – algotā darbā gūtie ienākumi, ko darba devējs izmaksā no darba samaksas fonda darba ņēmējam darba nespējas gadījumā.

Slimības pabalstu piešķir un izmaksā par laiku no darba nespējas 15.dienas līdz darbspēju atgūšanas dienai, bet ne ilgāku par 52 nedēļām, skaitot no darba nespējas pirmās dienas, ja darba nespēja ir nepārtraukta, vai ne ilgāku par 78 nedēļām triju gadu periodā, ja darba nespēja atkārtojas ar pārtraukumiem.

Ja nepieciešams **kopt slimu bērnu** (līdz 14 gadu vecumam), pabalstu piešķir, sākot ar bērna slimības pirmo dienu, **bet ne ilgāk kā līdz 21. bērna slimības dienai**. Par laiku līdz darba nespējas 14.dienai pabalstu izmaksā, ja bērns kopts mājās, par laiku līdz darba nespējas 21.dienai pabalstu izmaksā, ja bērns kopts arī stacionārā.

Slimības pabalstu nepiešķir, ja:

- darba ņēmējs apdrošināšanas gadījuma laikā strādā savā darbavietā;
- darba nespēja personai iestājusies laikā, kad tā izdarījusi noziegumu, vai šā nozieguma rezultātā un to konstatējusi tiesa;
- persona pati apzināti kaitējusi savai veselībai un to konstatējis ārsts;
- persona mēģinājusi iegūt pabalstu viltus ceļā un to konstatējis ārsts vai Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

No slimības pabalsta ietur ienākuma nodokli saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.

Bezdarbnieka pabalsts

Regulē likumi:

- Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam;
- Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums;
- Par valsts sociālo apdrošināšanu.

MK noteikumi: 2000.25.01. MK noteikumi Nr.32 „Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība bezdarbnieka pabalsta apmēra noteikšanai un bezdarbnieka pabalsta un apbedīšanas pabalsta piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība”

Tiesības uz bezdarbnieka pabalstu ir, ja:

- Nodarbinātības valsts dienests ir **piešķirjis bezdarbnieka statusu**. Šo statusu var iegūt Latvijas Republikas pilsonis vai pastāvīgais iedzīvotājs, kurš ir darbspējīgs un darbspējas vecumā (no 15 gadiem līdz pensijas vecumam), nemācās mācību iestādes dienas nodaļā;
- neveic uzņēmējdarbību;
- sociālās apdrošināšanas iemaksas kopumā veiktas vismaz **9 mēnešus pēdējo 12 mēnešu laikā** pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas.
- bezdarbniekam, par kuru pēdējo 12 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas iemaksas bezdarba gadījumam nav veiktas vai ir veiktas vai bija jāveic mazāk nekā deviņus mēnešus, ir tiesības uz bezdarbnieka pabalstu, ja attiecīgajā periodā viņš ir piederējis pie vienas **no šādām personu kategorijām**:
 - pēc invaliditātes ir atguvis darbspējas;
 - ir kopis bērnu invalīdu līdz 16 gadu vecumam.

Bezdarbnieka pabalstu var saņemt 9 mēnešus 12 mēnešu laikā no pabalsta piešķiršanas dienas.

Pabalsta apmērs

Pabalsta apmērs ir atkarīgs:

- **no sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanas ilguma**;
- ja sociālās iemaksas veiktas no 1 līdz 9 gadiem (ieskaitot) – pabalsts ir 50% no vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas;
- ja sociālās iemaksas veiktas no 10 līdz 19 gadiem (ieskaitot) – pabalsts ir 55% no vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas;
- ja sociālās iemaksas veiktas no 20 līdz 29 gadiem (ieskaitot) – pabalsts ir 60% no vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas;
- ja sociālās iemaksas veiktas ilgāk nekā 30 gadus – pabalsts ir 65% no vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas.
- **vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas apmēra**;
- **cik ilgi cilvēks ir bez darba**;
- **pirmos trīs mēnešus** pēc bezdarbnieka statusa iegūšanas bezdarbnieks pabalstu saņem pilnā apmērā;
- **nākamajos trīs mēnešos** pabalsts ir 75% no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta apmēra;
- **pēdējos trīs mēnešus** bezdarbnieks saņem 50% no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta apmēra.

Bezdarbniekam, par kuru pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas iemaksas bezdarba gadījumam vienlaikus ir veicis gan pats pabalsta pieprasītājs un viņa darba devējs, gan valsts, bezdarbnieka pabalstu piešķir 60 procentu apmērā no bezdarbnieka pabalsta pieprasīšanas dienā spēkā esošā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārsa apmēra.

Vidējo sociālās apdrošināšanas iemaksu algu bezdarbnieka pabalsta apmēra noteikšanai aprēķina no personas sociālās apdrošināšanas iemaksu algas, kāda bijusi pēdējo sešu mēnešu periodā, kas beidzas divus mēnešus pirms mēneša, kurā persona ir ieguvusi bezdarbnieka statusu. **Kalendāra dienas vidējā apdrošināšanas iemaksu alga** bezdarbnieka pabalsta aprēķināšanai **nedrīkst pārsniegt 1/365 daļu** no valsts sociālās apdrošināšanas

obligāto iemaksu objekta gada maksimālā apmēra, kāds bija spēkā pabalsta pieprasīšanas dienā.

Personai, kas kļuvusi par bezdarbnieku pēc darba vai dienesta attiecību izbeigšanas uz pašas uzteikuma pamata vai sakarā ar pārkāpumu, – no dienas, kad bezdarbnieks iesniedz visus dokumentus, kas apliecina tiesības uz pabalstu, bet ne agrāk kā divus mēnešus pēc bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas.

✓ **Bezdarbnieka stipendija**

Tiesības: ir bezdarbniekam, kurš sasniedzis **18 gadu vecumu**.

Apmērs: 40 procenti no bezdarbnieka stipendijas piešķiršanas dienā spēkā esošā **valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārsā apmēra** (sešus mēnešus 12 mēnešu periodā).

Apbedīšanas pabalsts

Regulē likumi:

- Par valsts pensijām;
- Valsts sociālo pabalstu likums;
- Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam;
- Par maternitātes un slimības apdrošināšanu;
- Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums.

Ministru kabineta noteikumi:

- 1999.02.16.MK noteikumi nr.50 „Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība”;
- 1998.28.07. MK noteikumi nr.270 „Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība”;
- 2005.07.26. MK noteikumi nr. 561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”.

Apbedīšanas pabalsts ir **vienreizējs** pabalsts, ko piešķir šādos gadījumos:

- ja mirusi sociāli apdrošinātā persona;
- ja miris sociāli apdrošinātās personas ģimenes loceklis, kurš bijis apdrošinātās personas apgādībā;
- ja mirusi persona, kura saņēma valsts pensiju;
- ja miris bezdarbnieka pabalsta saņēmējs vai arī bezdarbnieks, par kuru pēdējo 36 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas bija veiktas sociālās iemaksas ne mazāk kā 12 mēnešus.

Tiesības saņemt apbedīšanas pabalstu ir:

- apdrošinātai personai tās apgādībā bijuša ģimenes locekļa nāves gadījumā;
- apdrošinātās personas ģimenes loceklim vai personai, kura faktiski uzņēmusies apbedīšanu, ja mirusi apdrošinātā persona, bezdarbnieks, pensijas vai valsts sociālā

nodrošinājuma pabalsta saņēmējs;

- ģimenes loceklim vai personai, kura uzņēmusies apbedīšanu, ja apdrošinātā persona vai tās apgādībā bijušais ģimenes loceklis miris mēneša laikā pēc iemaksu perioda beigām.

Apmērs:

- **Bezdarbnieka** nāves dienā spēkā esošā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā.

- Ja sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā, slimību, ko izraisījis nelaiemes gadījums darbā,

vai arodslimības dēļ ir iestājusies apdrošinātās personas nāve, kā arī ja mirusi persona, kas saņem atlīdzību par darbaspēju zaudējumu, apdrošinātās personas **divkāršas mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas apmērā**, bet ne mazāku par valstī noteikto mēneša vidējo apdrošināšanas iemaksu algu kalendārajā gadā, kas beidzas gadu pirms tā gada, kurā iestājušās tiesības uz apbedīšanas pabalstu.

- Ja **mirusi persona, kura saņēma atlīdzību par darbaspēju zaudējumu**, apbedīšanas pabalstu izmaksā mirušās personas divkāršas mēneša apdrošināšanas atlīdzības apmērā.
- Apdrošinātās personas nāves gadījumā pabalsta apmērs, kurš atbilst mirušās personas **divkāršai mēneša vidējai apdrošināšanas iemaksu algai**, bet ne mazāku par valstī noteikto mēneša vidējo apdrošināšanas iemaksu algu.
- **Pensijas saņēmēja** nāves gadījumā viņa ģimenei vai personai, kas uzņēmusies apbedīšanu, izmaksā apbedīšanas pabalstu divu mēnešu pensijas apmērā.

Apbedīšanas pabalstu ar nodokli neapliek.

3. Atlīdzības

- **Kaitējuma atlīdzība sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā vai arodslimību (līdz 01.01.1997.)**

Regulē likums:

– Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām.

Ministru kabineta noteikumi:

– 2001.08.23. MK noteikumi Nr. 378 „Darbā nodarītā kaitējuma atlīdzības aprēķināšanas, finansēšanas un izmaksas kārtība”.

Tiesības uz kaitējuma atlīdzību:

- ja persona cietusi darba negadījumā vai tai konstatēta arodslimība līdz 1997. gada 1. janvārim;
- ja arodslimība konstatēta pēc minētā termiņa un persona nav uzskatāma par sociāli apdrošināto.

Personām, kuras cietušas nelaiemes gadījumā darbā vai kurām saslimšana ar arodslimību konstatēta līdz 1997.gada 1.janvārim, atlīdzību par darbā nodarīto kaitējumu atlīdzina darba devējs

Ja:

- darba devēja darbība tiek izbeigta un kaitējuma atlīdzības summa par trim gadiem uz priekšu tiek pārskaitīta valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā;
- darba devējs tiek pasludināts par maksātnespējīgu un kaitējuma atlīdzības summa par četriem gadiem uz priekšu tiek pārskaitīta valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā;
- tiesā konstatēts juridiskais fakts, ka darba devējs, kurš atbildīgs par darbā nodarīto kaitējumu, nav nosakāms.

VSAA pārņem no darba devēja kaitējuma atlīdzības izmaksas.

Apdrošināšanas atlīdzība sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību (pēc 01.01.1997.)

Regulē likums:

– Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām.

Ministru kabineta noteikumi:

- 1999.16.02.MK noteikumi Nr.50 „Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība”;
- 1998.11.08.MK noteikumi nr.299 „Kārtība, kādā sociāli apdrošinātajai personai pēc nelaimes gadījuma darbā vai pēc konstatētas arodslimības atlīdzināmi papildu izdevumi”..

Apdrošināšanas gadījums – ar attiecīgiem dokumentiem apstiprināts fakts par nelaimes gadījumu darbā, kā arī atrodies ceļā uz darbu vai no darba devēja valdījumā esošā transportlīdzeklī, vai konstatēta saslimšana ar arodslimību, ja rezultātā iestājusies apdrošinātās personas pārejoša darba nespēja, daļējs vai pilnīgs darbspēju zaudējums vai nāve.

Tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību ir:

- apdrošinātajai personai, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību;
- personai, kura vairs nav apdrošinātā persona, bet tāda ir bijusi apdrošināšanas gadījuma iestāšanās laikā;
- tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību arodslimības dēļ ir apdrošinātajai personai, par kuru darba devējs veicis vai tam bija jāveic obligātās iemaksas apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām **ne mazāk kā trīs gadus**.

Darba devēja pienākumi

- nodrošināt, lai darbā notikušais nelaimes gadījums vai saslimšana ar arodslimību tiktu izmeklēta likumā noteiktajā kārtībā, un, pamatojoties uz izmeklēšanas materiāliem, veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu cēloņus, kas izraisa nelaimes gadījumus darbā vai saslimšanu ar arodslimībām;
- izmaksāt darbiniekam vienreizēju pabalstu vienas mēnešalgas (amatalgas) apmērā, ja darba devēja vainas dēļ darba negadījuma rezultātā darbinieks ir guvis smagu miesas bojājumu.

Apdrošināšanas atlīdzība

- slimības pabalsts;
- atlīdzība par darbspēju zaudējumu;
- vienreizējs pabalsts, ar ko var aizstāt atlīdzību par darbspēju zaudējumu, ja VDEĀK noteikusi apdrošinātajai personai nepārejošu darbspēju zaudējumu 10 līdz 24 procentu robežās;
- papildu izdevumu kompensācija:

- ārstēšana, aprūpe un medicīniskā rehabilitācija;
- pārkvalifikācija;
- profesionālā rehabilitācija.

Tiesības uz atlīdzību pārņēmājam paredzētas šādas naudas izmaksas:

- atlīdzība par apgādnieka zaudējumu darba nespējīgajiem apdrošinātās personas ģimenes locekļiem, kas bijuši tās apgādībā;
- apdrošinātās personas apbedīšanas pabalsts.

Atlīdzības par darbspēju zaudējumu apmērs ir atkarīgs no:

- mēneša vidējā apdrošināšanas iemaksu algas;
- atkarībā no VDEĀK noteiktā darbspēju zaudējuma.

Vienreizējais pabalsts tiek aprēķināts triju līdz 18 mēnešu vidējās apdrošināšanas iemaksu algas summas apmērā.

Slimības pabalsts:

- **slimības pabalstu** izmaksā par periodu, kas nav ilgāks par 52 kalendārajām nedēļām, skaitot no darba nespējas pirmās dienas, ja darba nespēja ir nepārtraukta, vai nav ilgāks par 78 nedēļām triju gadu periodā, ja darba nespēja atkarīgas ar pārtraukumiem;
- ja darbnespēja ilgst vairāk par 16 kalendārajām nedēļām, lēmumu par turpmāko ārstēšanu pieņem VDEĀK;
- slimības pabalstu un slimības naudu apdrošinātajai personai piešķir 80 procentu apmērā no mēneša vidējās izpeļņas vai mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas;

• ja noticis **nelaimes gadījums darbā:**

par pirmajām 14 darba nespējas dienām – darba devējs no saviem līdzekļiem;
no pārejošas darba nespējas 15. dienas līdz darbspēju atgūšanai vai līdz laikam, ar kuru sāk izmaksāt atlīdzību par darbspēju zaudējuma pakāpi, – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra;

- **arodslimības** gadījumā: no darba nespējas dienas, kad speciāla ārstu komisija konstatējusi arodslimību, līdz izveseļošanās vai darbspēju zaudējuma pakāpes noteikšanas dienai – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

Mēnesī izmaksājamais slimības pabalsts, atlīdzības par darbspēju zaudējumu vai atlīdzības par apgādnieka zaudējumu kopējā summa nedrīkst būt lielāka par apdrošināšanas gadījuma iestāšanās dienā spēkā esošā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divdesmitpiekāršu apmēru.

Kaitējuma atlīdzība ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam

Regulē

– **likums** „Par valsts pensijām”;

Černobiļas atomelektrostācijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostācijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likums.

– **Ministru kabineta noteikumi:**

2001.23.08. MK noteikumi Nr. 378 „Darbā nodarītā kaitējuma atlīdzības aprēķināšanas, finansēšanas un izmaksas kārtība”.

Tiesības

- Černobiļas AES (ČAES) avārijas seku likvidēšanas dalībniekam – **invalidam** (ČAES dalībnieks), kuram noteiktā invaliditāte ir saistīta ar ČAES avārijas seku likvidēšanas darbu veikšanu;
 - ČAES dalībniekam, kuram noteikts **darbspēju zaudējums 10–25% apmērā** (bez invaliditātes noteikšanas) saistībā ar ČAES avārijas seku likvidēšanas darbu veikšanu;
 - mirušā ČAES dalībnieka darbnespējīgiem ģimenes locekļiem, kas bijuši viņa apgādībā.
- Nav tiesību:** personai, kura saņem citas valsts invaliditātes, vecuma, izdienas vai apgādnieka zaudējuma pensiju.

Kaitējuma atlīdzības apmērs ir atkarīgs:

- ja ČAES dalībniekam noteikta **invaliditāte**, no invaliditātes pensijas apmēra;
- ja noteikti tikai **darbspēju zaudējuma procenti**, no valstī noteiktā sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra;
- **apgādājamam** kaitējuma atlīdzība ir atkarīga no apgādnieka zaudējuma pensijas apmēra.

ČAES dalībnieki un darbnespējīgie ģimenes locekļi, kas bijuši mirušā ČAES dalībnieka apgādībā, **vienlaicīgi var saņemt kaitējuma atlīdzību un valsts pensiju vai arī kaitējuma atlīdzību un valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.**

2. Valsts sociālo pabalstu sistēma

Mērķis - nodrošināt materiālā atbalsta sniegšanu naudas izmaksu veidā atsevišķām iedzīvotāju grupām ar sociālo risku saistītās situācijās, kad nepieciešami papildu izdevumi vai persona nespēj gūt ienākumus un nav paredzēta kompensācija no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas.

Tiesības:

- Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuriem piešķirts personas kods un kuri pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā;
- atkarīgas no tā, pie kādas sociālās grupas persona pieder;
- nav atkarīgas no personas ienākuma līmeņa.

Tiesību nav: personām, kuras Latvijā **saņēmušas termiņuzturēšanās atļauju;**
personām, kuras atrodas **pilnā valsts apgādībā.**

Pabalstu lielumi ir noteikti saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu.

Finansēšanas avots: valsts pamatbudžets.

Regulē Valsts sociālo pabalstu likums un atsevišķu MK katram pabalsta veidam

✓ Regulāri izmaksājami valsts sociālie pabalsti

Eiropas Pamattiesību hartas 33. panta 1. punkts nosaka: “Ģimenei tiek nodrošināta juridiska, ekonomiska un sociāla aizsardzība”.

Eiropas Pamattiesību hartas 33. pantā atzīts, ka Eiropas Savienība var piedalīties diskusijās un izteikt priekšlikumus ģimenes politikas jautājumos, taču ir skaidrs, ka, lai nodrošinātu to efektivitāti un respektētu subsidiaritātes principu, konkrētas politikas ir jāizstrādā un jāsteno dalībvalstīm, vietējām pašvaldībām, pat publisko pakalpojumu sniedzējiem un uzņēmumiem.

Ekonomists un demogrāfs Alfrēds Sovī: "Bērns ir aktīvs sabiedrības loceklis"

Ģimenes valsts pabalsts

26.07.2005.g. MK noteikumi Nr. 562 „Par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību”

Piešķir personai (vienam no bērna vecākiem, aizbildnim vai bērna faktiskajam audzinātājam, kurš ir noteikts ar bāriņtiesas (pagasttiesas) lēmumu), kura audzina bērnu, kas:

- **nav vecāks par 15 gadiem;**
- **ir vecāks par 15 gadiem,** mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā. Šādā gadījumā pabalstu piešķir uz laiku, kamēr bērns apmeklē izglītības iestādi, bet ne ilgāk kā līdz dienai, kad viņš sasniedz 20 gadu vecumu vai stājas laulībā. Pabalstu nepiešķir par bērnu, kas atbilstoši valsts vai pašvaldību finansēto vietu skaitam uzņemts profesionālās izglītības programmās un saņem stipendiju normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

Pabalsta apmērs ir atkarīgs no kopējā bērnu skaita ģimenē:

- par pirmo bērnu – Ls 8 mēnesī;
- par otro bērnu – Ls 9,60 mēnesī;
- par trešo bērnu – Ls 12,80 mēnesī;
- par ceturto un nākamajiem – Ls 14,40 mēnesī.

Bērna kopšanas pabalsts līdz bērna viena gada vecumam un no viena līdz divu gada vecumam.

2004.12.07. MK noteikumi Nr. 1003 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna kopšanas pabalstu un piemaksu pie bērna kopšanas pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem”

2006.08.08. MK noteikumi Nr. 644 „Par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību”

2005.gadā ieviesta jauna līdz bērna gada vecumam kopšanas pabalsta sistēma, kas paredz pabalsta lieluma piesaisti pie personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas lieluma.

Piešķir personai, kura kopj bērnu:

- **līdz viena gada vecumam,** ja šī **persona nav bijusi nodarbināta** pabalsta piešķiršanas dienā (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto);
- **līdz viena gada vecumam,** ja šī persona **ir bijusi nodarbināta** pabalsta piešķiršanas dienā, ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto un **atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;**
- **līdz viena gada vecumam,** ja šī persona **ir bijusi nodarbināta** pabalsta piešķiršanas dienā, ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto un **ir nodarbināta bērna**

kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;

- **no viena gada līdz divu gadu vecumam.**

Nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu **otram bērna vecākam ir piešķirts maternitātes pabalsts par to pašu laikposmu.**

Ja bērna kopšanas pabalsts piešķirts par diviņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem, par katru nākamo bērnu papildus pabalstam piešķir piemaksu Ministru kabineta noteiktajā apmērā.

Apmērs:

- personai, kura kopj bērnu vecumā līdz gadam, ja šī persona ir nodarbināta (uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, – 70% apmērā no personas mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, bet **ne mazāk kā Ls 56 mēnesī un ne vairāk kā Ls 392 mēnesī;**
- personai, kura kopj bērnu vecumā līdz gadam, ja šī persona ir bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto) un ir nodarbināta bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā – 100% no viņai aprēķinātā bērna kopšanas pabalsta apmēra (t.i., 70% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas), bet ne mazāk kā nodarbinātai personai noteiktais minimālais pabalsts – **Ls 56 mēnesī;**
- personai, kura kopj bērnu vecumā līdz gadam, ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto) – **Ls 50 mēnesī;**
- personai, kura kopj bērnu vecumā no gada līdz diviem gadiem, – 30 Ls mēnesī.

Piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta personai:

- kura kopj bērnus vecumā **līdz gadam – Ls 50 mēnesī par katru nākamo bērnu;**
- kura kopj bērnus vecumā **no gada līdz diviem gadiem – Ls 30 mēnesī par katru.**

Atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu

2005. 15.3. MK noteikumiem nr.182 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu”

Tiesības: ir Latvijā dzīvojošiem Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuriem piešķirts personas kods par aizbildnībā esošajiem bērniem, kuriem piešķirts personas kods, izņemot gadījumus, kad aizbildnībā esošajiem bērniem ir izsniegtas termiņuzturēšanās atļaujas.

Apmērs: Ls 38 mēnesī neatkarīgi no aizbildnībā esošo bērnu skaita.

Bērna invalīda kopšanas pabalsts

2005.13.12. MK noteikumi Nr.940 „Noteikumi par bērna invalīda kopšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību”

Tiesības:

– **Latvijā dzīvojošiem** Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem,

kuriem piešķirts personas kods un kopj bērnu invalīdu;

– **no dienas, kad bērnam izsniegts Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību.**

Piešķir vienam no bērna vecākiem vai aizbildnim, kurš kopj bērnu invalīdu, kuram Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija ir noteikusi invaliditāti un izsniegusi atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem fiziskiem un funkcionāliem traucējumiem.

Nepiešķir, ja tajā pašā laikposmā vienam bērna vecākam sakarā ar šā bērna piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai bērna kopšanas pabalsts.

Pārtrauc pabalsta izmaksu, kad beidzas invaliditātes termiņš, uz kuru noteikta īpašas kopšanas nepieciešamība, vai kad bērns sasniedz 18 gadu vecumu.

Apmērs – Ls 50 mēnesī.

Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu

2003.01.07.MK noteikumi Nr.355 „Noteikumi par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību”

Tiesības

– personai, kurai piešķirts ģimenes valsts pabalsts par bērnu invalīdu, kas **nav sasniedzis 18 gadu vecumu;**

– tiesības uz šo piemaksu personai, kura audzina bērnu invalīdu, saglabājas **neatkarīgi no ģimenes valsts pabalsta izmaksas.**

Apmērs – Ls 50 mēnesī.

Pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu

2005. 15.03. MK noteikumiem Nr.183 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu”.

Tiesības Latvijā dzīvojošiem Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem **par aizbildnībā esošajiem bērniem,** kuriem piešķirts personas kods, izņemot gadījumus, kad aizbildnībā esošajiem bērniem ir izsniegta termiņuzturēšanās atļauja.

Apmērs – Ls 32 mēnesī.

Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir aprūtināta pārvietošanās

2005. 26.07 MK noteikumi Nr.563 „Noteikumi par pabalsta apmēru transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir aprūtināta pārvietošanās, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību”

Tiesības

– personai, kurai pašai vai kuras bērnam likumā un citos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā ir **noteikta invaliditāte un izsniegts atzinums par medicīnisko indikāciju** noteikšanu speciāli pielāgota vieglā automobiļa iegādei un pabalsta saņemšanai;

– **no dienas,** kad invalīdam izsniegts Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisi-

jas atzinums.

Izmaksā divas reizes gadā par katru pilnu sešu mēnešu periodu.

Izmaksu pārtrauc, kad beidzas invaliditātes termiņš.

Apmērs: Ls 56 par katru pilnu sešu mēnešu periodu.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts

2005. 26.07. MK noteikumu Nr.561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”.

Tiesības

Sakarā ar invaliditāti vai noteikto vecumu – Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuri **pastāvīgi dzīvo** Latvijas teritorijā vai Latvijā **bez pārtraukuma nodzīvojuši pēdējos 12 mēnešus** pirms pabalsta pieprasīšanas, bet kopumā – **ne mazāk kā 60 mēnešus**:

- **apgādnieka zaudējuma gadījumā** personām, kuras pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā;
- persona **nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto un par 5 gadiem ir pārsniegusi vecumu**, kad tiek piešķirta vecuma pensija; pabalstu piešķir uz mūžu;
- **atzīta par invalīdu un pārsniegusi 18 gadu vecumu** (pabalstu piešķir uz noteikto invaliditātes laiku);
- **nav sasniegusi pilngadību, bet ir zaudējusi vienu vai abus apgādniekus un nav stājusies laulībā**:
 - **līdz pilngadības sasniegšanai**;
 - **ja persona pēc pilngadības sasniegšanas mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāka par 20 gadiem vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāka par 24 gadiem.**
- **personai**, kura saņem **citas valsts pensiju**, kas nesasniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, piešķiramo valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu samazina par summu, kas atbilst citas valsts piešķirtās pensijas apmēram.

Izmaksu pārtrauc, ja pabalsta saņēmējs **izbrauc** no Latvijas Republikas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstī.

Apmērs: vispārējā gadījumā – Ls 45 mēnesī; **invalīdiem kopš bērnības** – Ls 50 mēnesī.

Valsts sociālais pabalsts ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam vai viņa ģimenei

2004.10.12. MK noteikumi Nr. 851 „Par valsts sociālo pabalstu Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un mirušo Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku ģimenēm”.

Tiesības:

- Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas **dalībniekam** (ČAES invalīds), sākot ar invaliditātes noteikšanas dienu;
- mirušā Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībnieka (ČAES dalībnieks) **ģimenei**.

Apmērs:

- valsts sociālā pabalsta Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam vai viņa ģimenei ir **Ls 45 mēnesī**;
- mirušā ČAES dalībnieka **ģimenei** neatkarīgi no ģimenes locekļu skaita piešķir **vienu pabalstu**.

✓ Vienreizēji izmaksājami valsts sociālie pabalsti**Bērna piedzimšanas pabalsts**

2005.08.03 MK noteikumi Nr.166 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu”

Tiesības

Latvijā dzīvojošiem Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuriem piešķirts personas kods.

Piešķir vienam no bērna vecākiem vai aizbildnim par bērnu no astotās bērna dzīvības dienas vai no adopcijas vai aizbildnības nodibināšanas dienas.

Apmērs ir Ls 296 par katru piedzimušo bērnu.

Piemaksas pie bērna piedzimšanas pabalsta:

- **Ls 100** par pirmā bērna piedzimšanu;
- **Ls 150** par otrā bērna piedzimšanu;
- **Ls 200** par trešā un katra nākamā bērna ģimenē piedzimšanu.

Apbedīšanas pabalsts

Tiesības valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēja nāves gadījumā ir **personai, kura uzņēmusies apbedīšanu**.

Apmērs:

- vispārējā gadījumā – **Ls 90**;
- invalīda kopš bērnības nāves gadījumā – **Ls 100**.

3. Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēma

„... lai personas un viņu ģimenes, kas dzīvo trūkumā vai sociālās nevienlīdzības apstākļos nodrošinātu galvenokārt ar darbu, dzīves vietu, apmācību, izglītību, sociālo un medicīnisko aprūpi ...”

(Pārstrādāta Eiropas Sociālā harta, 30.pants)

√ Sociālā palīdzība

**„.. personām, kuras nav spējušas iekļūt vai atgriezties darba tirgū un kurām nav iztikas līdzekļu, jābūt iespējai saņemt pietiekamus resursus un sociālo palīdzību atkarībā no konkrētās situācijas, kādā tās atrodas..”
(Eiropas Padomes ieteikumi 92/411/EEK).**

- **Mērķis:** sniegt materiālu atbalstu (naudas vai mantiskais pabalsts) krīzes situācijā nonākušām trūcīgām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā.
- **Tiesības:** pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti tiek piešķirti atkarībā no personas rīcībā esošajiem ienākumiem.
- **Finansēšanas avots:** pašvaldības budžets.

Vislielākā noslāņošanās ir vērojama algotu darbu strādājošo mājsaimniecībās.

- **Viens no svarīgākajiem rādītājiem – tas ir labklājības sektora finansējuma apjoms no valsts pamatbudžeta. Saskaņā ar LR Finanšu ministrijas datiem sociālai palīdzībai atvēlēto līdzekļu apjoms Latvijā turpina samazināties.**
- **Latvijā nav oficiāli noteikts nabadzības sliekšnis.**

Parpamatu iedzīvotāju materiālāstāvokļa izvērtēšanai visbiežāk tiek izmantoti mājsaimniecības budžeta pētījuma rezultāti vai iedzīvotāju pilnas iztikas minimums. Latvijā no kopējiem izdevumiem sociālajai palīdzībai vislielākais īpatsvars ir pabalstu izdevumiem.

Latvijā mājsaimniecību ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli pieauga no Ls 69,19 mēnesī 2000.gadā līdz Ls 116,5 2004.gadā. Taču šis pieaugums nav viendabīgs visā teritorijā un sabiedrībā notiek nevienlīdzīga ienākuma sadale, ka arī pieaug patēriņa izdevumi.

Sociālās politikas galvenais mērķis ir mazināt personu sociālo atstumtību, t.i., spēju pilnībā vai daļēji iekļauties sabiedrībā, nodrošināt pieeju precēm, pakalpojumiem un aktivitātēm. Lai sasniegtu lielāku sociālo kohēziju, mazinātu nabadzību un sociālo atstumtību Eiropas Savienībā līdz 2010.gadam (viens no Lisabonas stratēģijas mērķiem) ir izstrādāta **Eiropas Savienības Sociālās iekļaušanas stratēģija.**

Savu apņemšanos cīņai ar sociālo atstumtību Latvija apstiprināja 2003.gadā, izstrādājot kopā ar Eiropas Komisiju Latvijas Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu, kurš ir parakstīts 2003. gada 2.decembrī (KIM). Garantētā minimālā ienākuma līmeni (GMI) Latvijā pirmo reizi sāka nodrošināt ar 2003.gada 1.janvāri.

Visaugstākie ieņēmumi ir ģimenēm bez bērniem, bet viszemākie – nepilnajās ģimenēs ar bērniem.

Sociālā palīdzība – pabalsti naudas vai materiālā izteiksmē personām, kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību nodrošināšanai un kuru piešķiršana balstās uz personas (ģimenes) materiālo resursu novērtēšanu.

Sociālās palīdzības veidi

Pabalsts GMI līmeņa nodrošināšanai

2003. 09.12 MK noteikumi Nr.693 „Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni un pabalsta apmēru garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai”.

Garantēto minimālo ienākumu līmeni (GMI) un pabalsta apmēru garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai nosaka un katru gadu pārskata Ministru kabinets. 2003.gadā GMI līmenis sastādīja Ls 15, bet 2007.gadā – Ls 28. Pašvaldības ir tiesīgas noteikt lielāku GMI līmeni.

GMI pabalsta pieprasītājam ir jāslēdz vienošanās ar sociālo dienestu par personas aktīvu līdzdalību savas problēmas risināšanā.

Pabalsts garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai vērsts tikai uz vistrūcīgākajām ģimenēm un personām.

Vienreizējs pabalsts ārkārtas situācijā:

- materiāls atbalsts personai vai ģimenei, ja stihiskas nelaimes dēļ (plūdi, ugunsgrēks u.c.) tā nespēj minimālā apmērā apmierināt savas pamatvajadzības;
- piešķir bez palīdzības pieprasītāja un viņa ģimenes locekļu ienākumu un materiālās situācijas izvērtēšanas;
- apmērs ir atkarīgs no pašvaldības finansiālajām iespējām un konkrētās situācijas.

Citi pašvaldību pabalsti:

- dzīvokļu pabalsti;
- pabalsti medicīnas pakalpojumu apmaksai;
- pabalsti bērna izglītībai, audzināšanai;
- pabalsti transporta izdevumu segšanai;
- pabalsti bāreņiem un audžuģimenēm.

Pašvaldība ir tiesīga izmaksāt arī citus pabalstus, ja ir apmierināts pašvaldības trūcīgo iedzīvotāju pieprasījums pēc pabalsta garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai. Pabalstu veidus, izmaksas kārtību regulē pašvaldības saistošie noteikumi.

„... solidaritātes garā ir svarīgi cīnīties pret sociālo izolāciju ..” (Eiropas Kopienā strādājošo sociālo pamattiesību harta)

√ Sociālie pakalpojumi (sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija)

Mērķis:

- personu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošana un uzlabošana, lai nodrošinātu viņu iekļaušanas sabiedrībā;
- to personu pamatvajadzību apmierināšana, kurām ir objektīvas grūtības sevi aprūpēt vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ.

Sociālos pakalpojumus sniedz tikai, pamatojoties uz sociālā darba speciālista veiktu klienta individuālo vajadzību un resursu novērtēšanu.

Sniegšanas pamatprincipi:

- pakalpojumu nodrošināšana klienta dzīvesvietā vai iespējami tuvu tai;
- sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas nodrošināšana ilgstošas aprūpes sociālās rehabilitācijas institūcijās tajā gadījumā, ja sociālo pakalpojumu apjoms nav klientam

pietiekams;

- personas individuālo vajadzību un resursu novērtējums;
- personas līdzdarbība lēmuma pieņemšanas procesā;
- bērna aprūpe ģimeniskā vidē u.c.

Sociālo pakalpojumu veidi:

- aprūpe ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās;
- sociālās aprūpes pakalpojumi personas dzīves vietā un institūcijā;
- profesionālās rehabilitācijas un sociālā darba pakalpojumi;
- nodrošināšana ar tehniskajiem palīgīdzekļiem.

4. Veselības aizsardzības (aprūpes) sistēma

„Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” (LR Satversme, 91.pants)

„Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu.” (LR Satversme, 111.pants)

**„... Eiropai nav jāatsakās no savas vērienīgas sociālās politikas, bet pilnībā jāizmanto tās iespējamā pozitīvā ietekme uz ekonomikas rādītājiem un dzīves līmeni ..”
„... vissvarīgākā ir izglītība, veselība, prasmju uzlabošana, mūžizglītība..” (EP, ziņojums, 2006)**

**„... cik vien iespējams samazināt veselības pasliktināšanās cēloņus...
..nodrošināt izglītošanas pakalpojumus, lai propagandētu veselību” (Eiropas Sociālā harta, 12.pants).**

„... ikviena persona var saņemt padomu un personisku palīdzību tādā apjomā, kas nepieciešams, lai nepieļautu, novērstu vai atvieglotu trūkumu personai vai ģimenei ..” (Eiropas Sociālā harta, 13.pants).

Latvijā veselības aizsardzības jomā galvenās darbības ir saistītas ar veselības aprūpes sistēmas reformu.

1996.gadā LR valdība akceptēja **Veselības aprūpes sistēmas attīstības stratēģiju, kura noteica veselības aprūpes sistēmas reformas galvenos virzienus:**

- veselības aprūpes sistēmas reorganizācija (primārā un sekundārā veselības aprūpe);
- veselības aprūpes sistēmas reforma;
- iedzīvotāju veselības uzlabošana efektīvu sabiedrības veselības veicināšanas pasākumu rezultātā.

Tomēr veselības aprūpe jau vairāku gadu garumā nav prioritāra nozare. Veselības aizsardzības valsts finansējums jau vairākus gadus būtiski nemainās, bet, ja izvērtē izdevumus nozarei IKP griezumā, tad var secināt, ka tas pat samazinās (1995.gadā – 4% no IKP, 2000. – 3,5%, 2006. gadā – 3,4%). Iedzīvotājiem, saņemot veselības aprūpes pakalpojumus, **jāveic augstus tiešos maksājumus**. Līdz ar to daudzi Latvijas iedzīvotāji nevar atļauties vērsties veselības aprūpes iestādēs savas maksātspējas dēļ. Lielākā iedzīvotāju daļa vēršas galvenokārt pēc neatliekamās palīdzības un ļoti reti pēc profilakses vai pēc veselības rehabilitācijas. Bez tam pieejamība primārās veselības aprūpes pakalpojumiem ir nepietiekīga ģimenes ārstu skaita un

nesakārtotas infrastruktūras dēļ.

Salīdzinot ar ES valstīm, Latvijas sabiedrības vispārējais veselības stāvoklis pēc dzīves ilguma un mirstības rādītājiem ir neapmierinošs. Demogrāfiskie rādītāji ir vieni no zemākajiem Eiropā. Iedzīvotāju mirstības rādītāji ir augsti. Augsta ir arī iedzīvotāju mirstība darbspējas vecumā.

2005.gadā Eiropas Kopienas statistikas apsekojumā (EU-SILC) aptaujāti iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem 37% respondentu norādīja uz hroniskām slimībām, ilgstošām kaitēm vai fiziskiem trūkumiem (saskaņā ar 1999.gadā veiktā NORBALT II Dzīves apstākļu pētījuma datiem-33%).

Veselības aprūpes sistēmas sastāvdaļas:

- **neatliekamā medicīniskā palīdzība** – pēkšņa saslimšana vai trauma, kuras rezultātā ir apdraudēta cietušā dzīvība;
- **primārā veselības aprūpe** – pirmais saskarsmes posms starp pacientu un veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju (ģimenes ārsts, ārsta palīgs, māsa, vecmāte, zobārsts, zobārsta asistents, zobārsta māsa un higiēnists). Ģimenes ārstu prakse veido primārās veselības aprūpes sistēmas pamatu;
- **sekundārā veselības aprūpe** – specializēta ambulatorā un stacionārā veselības aprūpe, kas orientēta uz neatliekamu, akūtu vai plānveida veselības aprūpi (kuru sniedz ambulatorajā ārstniecības iestādē, slimnīcas ambulatorajā nodaļā, neatliekamās medicīniskās palīdzības iestādē, dienas stacionārā, slimnīcā);
- **terciārā veselības aprūpe** – augsti specializēti veselības aprūpes pakalpojumi, kurus specializētās ārstniecības iestādēs nodrošina vienas vai vairāku medicīnas nozaru speciālisti ar papildus kvalifikāciju.

Valsts garantētā medicīniskā palīdzība tiek nodrošināta:

- Latvijas pilsoņiem;
- Latvijas nepilsoņiem;
- Eiropas Savienības dalībvalstu, Eiropas ekonomikas zonas valstu un Šveices konfederācijas pilsoņiem, kuri uzturas Latvijā sakarā ar nodarbinātību vai kā pašnodarbinātas personas, kā arī viņu ģimenes locekļiem;
- ārzemniekiem, kuriem ir pastāvīgās uzturēšanās atļauja Latvijā;
- bēgļiem un personām, kurām piešķirts alternatīvais statuss;
- aizturētiem, apcietinātiem un ar brīvības atņemšanu notiesātām personām.

Saņemt valsts apmaksātos veselības aprūpes pakalpojumus ir iespējams tikai ārstniecības iestādē, kura noslēgusi līgumu ar Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūru.

Pacienta iemaksas

√ ambulatori un dienas stacionārā:

– par ambulatoru apmeklējumu pie ģimenes ārsta ārstniecības iestādē pieaugušajiem – Ls 0,50;

– par ambulatoru apmeklējumu pie ārsta speciālista ambulatorā ārstniecības iestādē pieaugušajiem – Ls 2,00.

* Pacientiem pensionāriem, kuru vecuma pensiju lielums ir mazāks par Ls 60 par ambulatoru ārsta speciālista apmeklējumu jāmaksā Ls 1,00.

✓ **ģimenes ārsta mājas vizītes:**

- bērniem līdz 18 gadu vecumam – bezmaksas;
- I grupas invalīdiem un pacientiem, vecākiem par 80 gadiem – Ls 2,00;
- pārējiem pacientiem – maksas pakalpojums (līdz Ls 15).

✓ **Par ārstēšanos dienas stacionārā** (par katru dienu) – **Ls 0,50** un papildus jāveic maksājumi par veiktajiem izmeklējumiem.

✓ **Iemaksas par diagnostiskajiem izmeklējumiem ambulatori un dienas stacionārā, kuru apmēri svārstās no Ls 0,50** par elektrokardiogrāfiskajiem izmeklējumiem līdz **Ls 9,00** par kodolmagnētiskajiem rezonanses izmeklējumiem.

✓ **Par valsts apmaksātajiem laboratoriskajiem izmeklējumiem nav jāmaksā.**

✓ **Par ambulatori un dienas stacionārā veiktajām operācijām (par katru veikto operāciju) – Ls 3,00.**

✓ Uz diagnostiskajiem izmeklējumiem un ambulatorajām operācijām jebkurā iestādē, kurā šo pakalpojumu apmaksā valsts, pacientu var nosūtīt gan ģimenes ārsts, gan ārsts speciālists.

✓ Pacienta iemaksas slimnīcā par katru dienu, sākot ar otro:

- reģionālajās daudzprofilu slimnīcās – **Ls 5,00;**
- specializētajos centros un valsts aģentūrās - **Ls 4,00;**
- lokālajās daudzprofilu slimnīcās – **Ls 3,00;**
- pārējās slimnīcās un veselības centros – **Ls 1,50;**
- par ārstēšanos onkoloģiskos centros – **Ls 1,00;**
- par ārstēšanos alkohola, narkotisko, psihotropo un toksisko vielu atkarības ierobežošanas programmas ietvaros – **Ls 1,00;**
- par medicīnisko rehabilitāciju – **Ls 1,00.**

✓ **Kopējā pacienta iemaksu summa, ko maksā pacients par katru ārstēšanās gadījumu, slimnīcā nedrīkst pārsniegt Ls 80,00.**

Pacienta iemaksas nemaksā:

- bērni vecumā līdz 18 gadiem;
- grūtnieces un sievietes pēcdzemdību periodā līdz 42 dienām (ja tiek saņemti veselības aprūpes pakalpojumi, kas saistīti ar grūtniecības un pēcdzemdību novērošanu un grūtniecības norisi);
- politiski represētās personas, Nacionālās pretošanās kustības dalībnieki un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidācijā cietušās personas;
- personas, kurām neatliekamo medicīnisko palīdzību sniedz neatliekamās medicīniskās palīdzības brigāde;
- trūcīgās personas (kuras par tādām atzītas saskaņā ar normatīvajiem aktiem par kārtību, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu);
- tuberkulozes slimnieki un pacienti, kuriem veic izmeklējumus tuberkulozes noteikšanai;
- psihiski slimas personas, saņemot psihiatrisko ārstēšanu;
- pacienti, saņemot hroniskās hemodialīzes, hemodiafiltrācijas un peritoneālās dialīzes procedūras visā ārstniecības procesa laikā;
- personas, kas saņem veselības aprūpes pakalpojumus noteikumu noteikto infekcijas slimību gadījumos;
- valsts sociālās aprūpes centru un pašvaldību pansionātu (centru) aprūpē esošās personas;
- visi iedzīvotāji, kuriem veic profilaktisko apskati noteiktajā kārtībā;
- visi iedzīvotāji, kuriem veic vakcināciju imunizācijas valsts programmas ietvaros vai

pasīvo imūnterapiju;

- ja viena kalendārā gada laikā veiktās pacienta iemaksas sasniegušas **150 latus** un pacients, uzrādot maksājumus apliecinājošus dokumentus, ir saņēmis atbrīvojumu Aģentūras teritoriālajās nodaļās.

Saskaņā ar Padomes (EEK) Regulu Nr.1408/71 „Par sociālās drošības shēmu piemērošanu darba ņēmējiem, pašnodarbinātajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri pārvietojas ES teritorijā” un 1972.gada 21.marta Padomes Regulu (EEK) Nr.574/72 no 2004. gada 1. maija persona, pārvietojoties Eiropas Kopienas teritorijā, var saņemt valsts garantēto medicīnisko palīdzību.

Valstis, uz kurām attiecas minētie Eiropas Savienības normatīvie akti: *Austrija, Beļģija, Bulgārija, Čehija, Dānija, Francija, Grieķija, Igaunija, Itālija, Īrija, Kipra, Lielbritānija un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste, Lietuva, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Polija, Portugāle, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Somija, Spānija, Ungārija, Vācija un Zviedrija, Norvēģija, Islande, Lihtenšteina, Šveice.*

Eiropas veselības apdrošināšanas karte (EVAK) -

kopīgs dokuments, kas apliecina šo valstu pilsoņu tiesības saņemt valsts garantētu neatliekamo un nepieciešamo veselības aprūpi tādā pašā apjomā, kādā tā ir nodrošināta attiecīgās valsts pilsoņiem.

Pielikums 1

Informācijas avoti

<http://www.likumi.lv>

<http://www.ttc.lv>

<http://pro.nais.dati.lv>

<http://www.lm.gov.lv>

www.ilo.org

<http://europa.eu.int>

<http://eur-lex.europa.eu/>

http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2005/ke640422_lv.pdf

http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/index_en.htm

http://ec.europa.eu/employment_social/social-protection/pensions_en.htm#forum

<http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>

<http://www.ces.eu.int>

Eiropas veselības portāls http://ec.europa.eu/health-eu/index_en.htm

<http://www.vsaalv.lv>

www.etuc.org

Pielikums 2

Atsevišķi normatīvie akti sociālās drošības jomā

- 2000.14.11. MK noteikumi nr.397 „Par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli”
- 2001.03.04. MK noteikumi nr.152 ” Darbnespējas lapu izsniegšanas kārtība”
- 2006. 06.11. 908 „Arodslimību izmeklēšanas kārtība”
- 2001.23.08. MK noteikumi nr.378”Darbā nodarītā kaitējuma atlīdzības aprēķināšanas, finansēšanas un izmaksas kārtība”
- 2000.06.06. MK noteikumi Nr. 193 ” Par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru”

Pielikums 3

Atsevišķas metodoloģiskas piezīmes

	Makroekonomiskā vide
Valsts ekonomiskā politika ...	valsts ekonomisko pasākumu sistēma, kas tiek īstenota valsts iekšienē un attiecībās ar citām valstīm, lai sasniegtu savus mērķus.
Fiskālā politika...	noteiktā periodā valstī veikti finanšu pasākumi, lai stabilizētu tautsaimniecības attīstību konjunktūrās politikas jomā un nodrošinātu finanšu politikas īstenošana (nodokļu lieluma noteikšana, kredītpolitika, subsīdiju lielumu noteikšana dažām nozarēm u.c.).
Iekšzemes kopprodukts (IKP)...	ir ieņēmumi no ekonomiskās darbības, kas noteikta laika posmā ir radīti visās tautsaimniecības nozarēs. Latvijā laika periodā no 1996.gada līdz 2001.gadam IKP salīdzināmās cenās ir palielinājies par 39,3 % (vidēji gadā par 5,7 %).
Nacionālais kopprodukts...	raksturo ieņēmumus, kas pieder valsts pastāvīgajiem iedzīvotājiem un uzņēmumiem.
Budžets ...	valsts, pašvaldību, uzņēmumu, iestāžu, ģimeņu un atsevišķu personu naudas ienākumi un izdevumu bilance noteiktā periodā.
Valsts konsolidētais kopbudžets...	ir valsts pamatbudžeta, valsts speciālā budžeta, pašvaldību pamatbudžeta un pašvaldību speciālo budžetu summa, no kuras atskaitīti transferti.
Pamatbudžets ...	budžeta daļa, kuru veido visi ieņēmumi, izņemot īpašiem mērķiem iezīmētos ieņēmumus, ziedojumus un dāvinājumus, kā arī izdevumi, kurus paredzēts segt gada laikā.
Speciālais budžets ...	budžeta daļa, kuru veido īpašiem mērķiem iezīmēti ieņēmumi, kā arī ziedojumi, dāvinājumi naudā vai natūrā un kuras līdzekļi izlietojami saistībā ar šiem ieņēmumiem.
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	ir nodoklis, ar ko apliek fiziskās personas gūtos ienākumus. Nodokļu likme ir 25 % no gada apliekamā ienākuma
Obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas pakalpojumus..	ir ar likumu noteikts obligāts maksājums speciālā budžeta kontā, kas dod tiesības sociāli apdrošinātai personai saņemt likumā noteiktos sociālās apdrošināšanas
	Sociālā vide
Iedzīvotāju dabiskais pieaugums ...	starpība attiecīgajā periodā dzimušo un mirušo skaitu.
Paredzamais mūža ilgums noteikta vecuma iedzīvotājiem	gadu skaits, kādu vidēji nodzīvotu attiecīgu vecumu sasniegušas personas.

Demogrāfiskā slodze ...	rādītājs, kas raksturo bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecību pret darbspējīgiem iedzīvotājiem vidēji uz 1000 darbspējas vecumā
Ekonomiski aktīvi iedzīvotāji ...	sastāv no nodarbinātajiem un nestrādājošiem iedzīvotājiem, kuri aktīvi meklē darbu (reģistrētie un neregistrētie Nodarbinātības valsts dienestā),
Ekonomiski neaktīvi iedzīvotāji ...	ir abu dzimumu neatkarīgi no vecuma, ieskaitot personas, kas jaunākas par darbspējas vecumu un kuras nevar piesaistīt ne pie nodarbinātajiem iedzīvotājiem, ne pie darba meklētājiem (mājsaimnieces, studenti, nestrādājošie invalīdi un pensionāri u.c.).
Nodarbinātie iedzīvotāji ...	personas (15 gadi un vairāk), kas pārskata nedēļā veica jebkuru darbu vai nu par samaksu naudā vai par atlīdzību precēs vai pakalpojumos.
Nestrādājošie darba meklētāji ...	kas nestrādā un aktīvi meklē darbu gan Nodarbinātības valsts dienestā reģistrētie, gan neregistrētie.
Ilgstošais bezdarbnieks ...	bezdarbnieks, kas nevar atrast darbu ilgāk nekā 12 mēnešus.
Nodarbinātības līmenis ...	Nodarbināto īpatsvars darbspējas vecumā iedzīvotājos (15 – 64 gadi) procentos.
Bezdarba līmenis	reģistrēto bezdarbnieku īpatsvars ekonomiski aktīvajos iedzīvotājos.
Mēneša vidējā darba samaksa ...	nosaka, dalot aprēķināto darba samaksas fondu ar to strādājošo skaitu periodā (mēnesī, ceturksnī, gadā), kam aprēķināta samaksa pamatdarbā.
Aprēķinātā (bruto) darba samaksas fondā iekļauta ...	atlīdzība par darba rezultātiem, mēneša alga (amatalga, algas likme) par nostrādāto laiku vai veikto darba apjomu; ikgadējo un papildus atvaļinājuma apmaksā; darba nespējas lapas (A) apmaksā; piemaksas, sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ko maksā strādājošie, un iedzīvotāju ienākuma nodokļa summa.
Bruto darba samaksa ...	sastāv no neto darba samaksas, sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodokļa, ko maksā darbinieks.
Neto darba samaksa ...	Samaksa pēc nodokļu nomaksāšanas.
Strādājošo reālās darba samaksas indekss ...	Strādājošo reālās darba samaksas indekss ...
Pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu grozs ... (viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču pakalpojuma groza vērtība)	ir preču un pakalpojumu apjoms, kas nodrošina cilvēkam sabiedrībā pieņemto minimālo iztikas līmeni. Tā lietiskais saturs apstiprināts ar Ministru Padomes 1991.gada 8.aprīļa lēmumu Nr. 95. Groza vērtību faktiskajās cenās katru mēnesi aprēķina LR Centrālās statistikas pārvalde.

Džini koeficients ...	raksturo ienākumu kopējās masas sadalījuma nevienmērības pakāpi starp iedzīvotāju grupām. Tā vērtību vērtē no 0 līdz 1. Jo rādītāja vērtība lielāka, jo nevienmērīgāk sabiedrībā tiek sadalīti līdzekļi. Tas ir vienlīdzīgs 0 pie nosacījuma, ja pastāv absolūta vienlīdzība ienākuma sadalē.
Tautas attīstības indekss (TAI) (UNDP rādītājs) ...	balstās uz vidējo mūža ilgumu, izglītības līmeni un pēc pirktspējas paritātes principa noteiktā reālā iekšzemes kopprodukta uz 1 iedzīvotāju.
Mājsaimniecība ...	persona vai personu kopa, ko saista radniecība vai citas personiskās attiecības, kam ir kopēji izdevumi uzturam un kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā (māja, dzīvoklis u.c.), kuras uzturēšanu sedz kopīgi.
Mājsaimniecības rīcībā esošā ienākuma sastāvs ...	<ul style="list-style-type: none"> • algota darba samaksa; • sociālie transferti; • tīrais ienākums no lauksaimniecības ražošanas un privātās uzņēmējdarbības.
Sociālā atstumtība ...	process, kurā indivīdi vai grupas pilnībā vai daļēji izslēgti no iekļaušanās sabiedrībā, kā tie dzīvo.
Patēriņu cenu indekss ...	atspoguļo speciāli izvēlētu preču un pakalpojumu grupu cenas izmaiņas procentos noteiktā laika periodā. Latvijā tas tiek pielietots kā galvenais inflācijas mērs.
Inflācija ...	vispārēja cenu palielināšana un naudas vienības pirktspējas samazināšana.
Veselības aprūpes pakalpojumu minimums ...	veselības aprūpes pakalpojumu minimālais apjoms, kas slimokases dalībniekiem tiek nodrošināts no valsts speciālajā veselības aprūpes budžetā paredzētā veselības aprūpes kopējā finansējuma apmērā un pacienta iemaksām.
Kompensējamo zāļu saraksts ...	saraksts, kurā iekļauto ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu, medicīnisko ierīču un preču iegādes izdevumus pacientam daļēji vai pilnībā sedz slimokase no valsts obligātās veselības apdrošināšanas līdzekļiem.

Pielikums 4

Izmantotā literatūra

LR Centrālā statistikas pārvalde. Latvijas demogrāfijas gada grāmata, 2005.
LR Centrālā statistikas pārvalde. Latvijas 2000.gada tautas skaitīšanas rezultāti, 2002.
LR Statistikas gadagrāmata, 2003. 2005
LR Centrālā statistikas pārvalde. Ziņojums par mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultātiem, 1999., 2000., 2002.,2005
LR Centrālā statistika. Dzīves apstākļi Latvijā.
LR Ekonomikas ministrija. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2005. Eiropas Parlamenta ziņojums,2006
EESLK materiāli, 2004. –2007.
Nodarbinātības valsts dienests. 2002.gada publiskais gada pārskats.
Labklājības ministrija. Sabiedrības veselības stratēģija, 2002.
Latvijas veselības aprūpes statistikas gadagrāmata, 2005.
Labklājības ministrija. Sociālais ziņojums par 2004/2005.gadu.
Pasaules Veselības organizācijas publikācija par Cilvēkresursiem veselības aprūpē. 2006. gads
Eiropas Sociālā harta
Ekonomikas ministrija. Nodarbinātības plāns 2003.gadam.
Pārstrādātā Eiropas Sociālā harta
LR Centrālā statistikas pārvalde. Statistikas aktualitātes, 2005.
LR Centrālā statistikas pārvalde. Sociālie procesi Latvijā, 2003.
Latvijas statistikas ikmēneša biļetens,2005. –2006
Nacionālā programma Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā (Latvija, 1999.).
„Divpusējais sociālais dialogs Latvijas labklājības veicināšanai” (D. Jansone, I. Dedze, A. Kehre, L.Ose, I. Strode)
Eiropas un starptautisko sociālās drošības tiesību rokasgrāmata, 2000.
Eiropas Harta par pacienta tiesībām
Eiropa ceļā uz vienotu sociālo politiku. (Inter Nation, Basis Info, 2000).
Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Ineta Ziemele, Rīga, 2000.
Arod biedrību ceļvedis globalizācijai (ICFTU, LBAS, 2002.).
Social Rights in Europe (ETUC, 2002.).

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība
Bruņinieku 29/31
Rīga, LV-1001
Autors: I. Homko

Izdots ESF Nacionālās programmas projekta
"Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības kapacitātes stiprināšana" ietvaros
Materiāla izdošanu līdzfinansē Eiropas Savienība
Tirāža: 3000 eks.

2007.gads